

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Děti z dětských domovů a jejich příprava na budoucí život
Children living in orphanages and their preparation for future independent life

Jitka Burdová

Vedoucí práce: Prof. PaedDr. Stanislav Bendl Ph.D.
Studijní program: Vychovatelství (B7505)
Studijní obor: BC – VYCH (7505R008)

2017

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Děti z dětských domovů a jejich příprava na budoucí život vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

podpis

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování panu profesorovi PaedDr. Stanislavu Bendlovi Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce. Rovněž bych chtěla poděkovat Miloslavu Šustrovi, Martině Hemrové za vstřícnost a pomoc při získání potřebných informací a podkladů a samozřejmě i mé rodině, která mne podporovala v mé dosavadní práci.

.....podpis

ANOTACE

Bakalářská práce se zaměřuje na přípravu dětí na samostatný život a následný odchod plnoletých dětí z dětského domova. Poukazuje na situace, za kterých jedinec do ústavní výchovy přichází a zákonná ustanovení ústavní výchovy v ČR. Cílem této práce je zjistit, zda vztahy a kontakty dětí, které jsou umístěné v dětském domově, s jejich rodinou jsou dostatečné. Jakým způsobem se děti na odchod z ústavní výchovy připravují a jestli je činnost spojená s výchovou nastavená optimálně. Představuje možnosti bydlení, do kterých tito mladí jedinci mohou po opuštění dětského domova odejít. Praktická část obsahuje dva výzkumné vzorky. První část obsahuje otázky, na které odpovídají děti, které jsou v ústavní výchově umístěné, druhá část se zaměřuje na mladé dospělé jedince, kteří již žijí mimo dětský domov. Otázky byly tematicky zaměřené na přípravu a samostatný život a možné problémy spojené s odchodem a opuštěním dětského domova.

KLÍČOVÁ SLOVA

Život, dětský domov, začlenění, společnost, jedinec, samostatnost, komunikace, příprava

ANNOTATION

This thesis is focused on preparing children for independent life and the departure of adult children from the children's home. It refers to situations in which children come into institutional care and also mentions a legal provision of institutional care in the Czech Republic. The aim of this thesis is to determine whether the relationships between children who are placed in a foster home and their families are sufficient. The ways in which are the children prepared for the departure from the institutional care. Answering the question if is this activity set optimally. The thesis describes the ways of living after leaving the institutional care. The practical part contains two samples of individuals. In the first sample are children who are placed in institutional care. The second part is focused on young adults who already live independently. Questions were thematically focused on independent life and problems associated with the departure from the children's home.

KEYWORDS

Life, children's home, inclusion, society, the individual, independence, communications, preparation.

Obsah

Úvod.....	5
1. Teoretická část.....	6
1.1. Historie a právní ustanovení ústavní výchovy v ČR.....	6
1.1.1. Historie ústavní výchovy.....	6
1.1.2. Zákonné ustanovení ústavní výchovy.....	6
1.1.3. Ústavní výchova.....	8
1.2. Důvod umístění dítěte do dětského domova.....	15
1.2.1. Úloha orgánu sociálně-právní ochrany dětí.....	17
1.3. Činnosti spojené s výchovou v ústavní péči.....	17
1.3.1. Hlavní cíle a úkoly výchovně vzdělávací práce.....	18
1.3.2. Osobnostní a profesní role vychovatele v dětském domově.....	19
1.3.3. Denní režim.....	19
1.3.4. Příprava jedinců na odchod dětí z dětského domova.....	21
1.3.5. Kontakty s rodinou.....	22
1.4. Odchod ze zařízení.....	23
1.4.1. Rizikové situace ústavní péče.....	24
1.4.2. Šikana v ústavní výchově.....	25
1.4.3. Resocializace, význam a pojetí.....	26
1.4.4. Návrat do rodiny.....	27
1.4.5. Náhradní zařízení.....	28
2. Praktická část.....	31
2.1. Jedinci žijící v dětském domově.....	31
2.1.1. Rozhovor - O. Š.....	32
2.1.2. Rozhovor - F. V.....	34
2.1.3. Rozhovor - K. Č.....	35
2.1.4. Rozhovor – M. P.....	36
2.2. Absolventi dětských domovů.....	36
2.2.1. Mladí dospělí a rodinné zázemí.....	37
2.2.2. Rozhovor - D. Č.....	37
2.2.3. Rozhovor - M. B.....	39
2.2.4. Rozhovor - K. Č.....	40
2.2.5. Rozhovor - M. Ž.....	41
2.2.6. Rozhovor - J. Ž.....	42
3. Závěr.....	44
Literatura.....	46
Přílohy.....	48

Úvod

Cílem této bakalářské práce je analyzovat kontakt dětí umístěných ve vybraném dětském domově s jejich rodinou, přípravu na přechod do reálného života a s tím spojené začlenění do společnosti. Požadovaným výsledkem by mělo být zjištění, zda jsou činnosti spojené s výchovnou prací nastaveny optimálně. S tím také souvisí zjištění, zda jsou jedinci na život mimo ústavní péči natolik připraveni, aby jejich přechod do samostatného života byl co nejméně problematický.

Úvod práce je zaměřen na historii a legislativní ustanovení v České republice. Dále jsou zde popsány druhy ústavní výchovy, do kterých se ohrožené děti mohou po svém, nejčastěji nedobrovolně, odchodu od rodiny dostat. V zařízeních ústavní výchovy tak mohou pobývat podstatnou část svého života.

Dále jsem zde představila práci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a s tím spojené důvody umístění dětí do ústavní výchovy. Byly popsány hlavní cíle a úkoly výchovně vzdělávací práce a role pedagogických pracovníků ve výchově, kteří na jedince působí.

Následuje důležitá část této bakalářské práce, která je zaměřena na přípravu a následný odchod jedince z ústavní výchovy. S pobytem bývají spojené rizikové situace, jako je šikana, která se může v dětských domovech objevovat.

Obsahem další podkapitoly je tak velmi důležitý kontakt s rodinou, který přispívá ke správnému rozvoji a následné resocializaci.

Závěr teoretické části se zabývá odchodem jedince ze zařízení a s tím spojené problémy, které mohou nastat v této životní etapě, kdy se z dítěte stává mladý dospělý. Umístění těchto jedinců může být i v náhradních zařízeních, které mohou být ve výjimečných případech institucemi nabízeny.

Praktická část obsahuje dva výzkumné vzorky. V prvním vzorku jsou děti ve věku od 14 do 18 let, které jsou umístěny ve vybraném dětském domově. Druhou skupinou jsou mladí jedinci, kteří již prošli resocializací. Zkoumá pohled na tuto životní etapu a jejich zpětný náhled na pedagogickou práci spojenou s výchovnou činností a přípravou na budoucí život.

Pro oba vzorky byly zpracovány otázky reagující na cíle bakalářské práce, které byly vyhodnoceny za částečné pomoci pedagogů vybraného dětského domova. Porovnáním výsledků výzkumu s odbornou literaturou, bylo následně vyhodnoceno, které problémy jsou obecné a které se týkají pouze daného dětského domova.

1. Teoretická část

1.1. Historie a právní ustanovení ústavní výchovy v ČR

1.1.1. Historie ústavní výchovy

První ústavy, které se začaly budovat pro společensky handicapované lidi, nebyly původně specializované. Od středověku byla jejich zřizovatelem církev a po 16. století k nim přibýly i obce. K většímu rozšíření specializovaných ústavů pro mládež dochází v západoevropských zemích až po měšťanské revoluci. V České republice jsou zakládány se zpožděním a to až ve druhé polovině 19. století. Jejich zřizovatelem jsou zemské orgány, státní správa, obce, různé spolky a nadace. Předpisy, které měly upravovat výkon ústavní výchovy, byly do té doby velmi obecné, nedávaly jasná pravidla, proto ve složení jednotlivých svěřenců i ve výchovných zařízeních byl velký rozdíl. Ústavy se spíše než směrnicemi, řídily radami zakladatelského subjektu, názory představeného nebo názory svých předchůdců.

Ústavy se proto v dřívějších dobách ve srovnání s touto dobou lišily v organizaci režimu, velikostech jednotlivých skupin, v některých zařízeních byl větší důraz kladen na vzdělávání, jinde spíše na pracovní zaměření. Pokud jde o práci svěřenců, fungovaly ústavy jako zemědělské farmy, jiné fungovaly jako zprostředkovatelny pracovních sil pro podnikatele v okolí.

Čas, který svěřenci v ústavech trávily, byl mnohem delší a vazba na vychovatele byla mnohem silnější než v dnešní době. Zaměstnanci, kteří v ústavech pracovali, poskytovali svěřencům péči i po odchodu ze zařízení, pomohli v hledání práce nebo bydlení, zůstávali s nimi v kontaktu.

V padesátých letech vznikají sítě jednotlivých ústavů pro děti a mládež, a pod podobnými názvy existují dodnes. Zakládali se záchytné dětské domovy a dětské domovy se zvýšenou výchovnou péčí, záchytné domovy mládeže a výchovné ústavy pro mládež (Matoušek aj. 1998, s. 157).

1.1.2. Zákonné ustanovení ústavní výchovy

Ústavní výchova je velmi dobře popsána v knize“ Základní informace o náhradní rodinné péči,, podle Bubleové a kol. *Je to výchovné opatření, které soud nařídí, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla*

k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit.“ (Bubleová a kol., 2011, s. 37)

Zákonů, které upravují práva dětí a ústavní výchovy je několik:

- **Zákon o sociálně právní-ochranně dětí – zákon č. 359/ 1999 Sb. s platností od 1. 4. 2000**

Tento zákon určuje způsob, jakým může orgán sociálně právní ochrany dětí, chránit práva dětí, kdy se může zákon použít, použití zákona 359/1999 ze strany dítěte, které samo může orgán sociálně-právní ochraně dětí o pomoc požádat, ale také práva rodičů, na základě jejich rodičovských práv. Sociálně-právní ochranu zajišťují orgány, krajské úřady, obecní úřady s rozšířenou působností, ministerstvo, další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny.

- **Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů č. 109/2009 Sb.**

Výše uvedený zákon určuje účel a působnost školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy preventivně výchovné péče. Určuje věkové rozpětí 3 – 18 let, případně zletilé osobě do 19 let, kdy soud může dítě do ústavní nebo ochranné výchovy svěřit, za účelem zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.

Úkolem střediska výchovné péče je poskytovat preventivní výchovnou péči a tím předcházet vzniku a rozvoji negativních projevů chování dítěte, nebo narušení jeho zdravého vývoje. Středisko také pomáhá rodičům nebo jiným osobám, kterým bylo dítě svěřeno do výchovy rozhodnutím příslušného orgánu s péčí o dítě s cílem zachovat a posílit rodinné vztahy.

Rozděluje zařízení na:

- Diagnostický ústav
- Dětský domov
- Dětský domov se školou
- Výchovný ústav

Nemůžeme zapomenout na zákon č. 383/2005, který výše uvedený zákon upravuje podle mnoholetých praktických zkušeností, které jsou výsledkem praxe. Hlavním cílem proč tento zákon upravit, byla lepší kvalita náhradní výchovy.

Mezi důležité zákony týkající se náhradní výchovy patří:

- **Zákon o rodině č. 94/1963 Sb. ve znění pozdějších předpisů**

Tento zákon je důležitý ve druhé části, kde shrnuje práva a povinnosti mezi rodiči a dětmi. Zde je uvedena úprava vztahů, úprava rodičovské zodpovědnosti, vyživovací povinnosti, pěstounské péče, výchovného opatření, určení rodičovství, osvojení, poručnictví, opatrovnictví a také hlavně ústavní výchovy. Zde je uvedeno za jakých podmínek může mít dítě ústavní výchovu nařízenou, co je povinen soud prozkoumat, než k tomuto kroku přistoupí a kdy může být ústavní výchova zrušena.

Výše zmíněná problematika je řešena také v těchto zákonech:

- Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže
- Zákon č. 99/1963 Sb. Občanský soudní řád
- Zákon č. 500/2004 Sb. Správní řád
- Zákon č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.
- Zákon č. 94/1963 Sb. upravuje formy náhradní rodinné péče. Do tohoto zákona patří: svěřeni dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, pěstounská péče, poručenství, pokud poručník o dítě osobně pečuje, osvojení.

1.1.3. Ústavní výchova

Každý ústav, je do jisté míry uzavřený kruh, ve kterém je život velmi lehce předvídatelný a zároveň i velmi omezující.

Každý z nás má místo odkud pochází, rodný kraj jako svůj domov a během života si k těmto místům přidáváme jiné kraje, ve kterých se cítíme dobře. Být v nějakém známém prostředí doma je to pravé, normální. Naopak pobyt v ústavu tak můžeme nazývat pokusem o umělý domov.

V ústavech podobně jako v některých rodinách je podobný systém žití. Tato zařízení mají své vnitřní řády, kterými se řídí nejen děti, které jsou zde umístěné, ale i personál, který

na děti dohlíží. Ve většině případů obsahují nejen kladné, ale i záporné sankce, kterými se všichni zúčastnění musí řídit. I zde, stejně jako v kterékoliv jiné uzavřené organizaci, existuje hierarchie pozic, nadřazení - velmi často neformální, používají svůj vlastní jazyk, folklor. Ať se na to podíváme z jakékoliv strany, ve větším počtu dětí bývá o to menší pocit vlastního soukromí. V tomto případě není bohužel možné dopřát každému dítěti komfort vlastního pokoje a s tím i pocit velkého soukromí.

Matoušek v knize Ústavní péče shrnuje léčbu v zařízeních do těchto tří skupin:

1. Podpora a péče

Do tohoto odstavce můžeme zahrnout zařízení, které poskytuje náhradu za nefunkční nebo chybějící rodinu, jsou to kojenecké ústavy, dětské domovy, domovy pro matky s dětmi, domovy důchodců, utečenecké tábory, zařízení pro těžce mentálně nebo fyzicky handicapované lidi a jiné.

2. Léčba, výchova a resocializace

Do druhé části můžeme zařadit zařízení, které se snaží o změnu stavu, jako jsou rehabilitační a léčebné ústavy, zařízení pro rizikovou mládež. Od této skupiny se očekává, že klient odchází v lepším stavu, než ve kterém do něj přicházel.

3. Omezení, vyloučení, represe

Sem patří nedobrovolné pobyty ve věznicích, v psychiatrických zařízeních, sběrné tábory pro uprchlíky.

Autor knihy ještě uvažuje o zařazení čtvrté skupiny s názvem rekreační, ale odpočinek jako takový můžou obsahovat všechny tři výše uvedené skupiny.

Ústavní výchova přichází na řadu v případech, kdy rodina z některých důvodů v péči o dítě naprosto selhává a není možné či vhodné zvolit osvojení nebo pěstounskou péči. Je proto potřeba zajistit dítěti jiné výchovné prostředí (Průcha aj., 2003, s. 266).

V naší zemi představuje ústavní výchova pouze jeden typ náhradní rodinné výchovy a mělo by se o něm jednat pouze v krajním případě. Dítě by v tomto zařízení nemělo zůstat dlouho, mluvíme proto o něm jako o přechodném řešení. V čase, kdy se řeší problém, by umístění do ústavní výchovy mělo být krajním řešením v krizové situaci, kdy dítě by se po vyřešení krizové situace mělo vrátit zpět do rodiny nebo ho umístit do náhradní péče.

Ústavní výchovou se zabývá hlavně zákon č. 109/2002 Sb., který mluví o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Měla by každému dítěti zajistit právo na vzdělání a výchovu, sloužit k preventivně výchovným účelům, vytvářet podmínky podporující sebedůvěru, rozvíjet

osobnost dítěte a vše udělat pro to, aby se dítě zapojovalo co nejaktivněji do společnosti. S dítětem by se mělo zacházet tak, aby se nenarušil jeho harmonický rozvoj s ohledem na jeho věk a rozvoj (zákon č. 109/2002 Sb.).

Zákon č. 109/2002 Sb. vymezuje tato zařízení pro ústavní výchovu:

Diagnostický ústav je jako zařízení velmi specifický. Může přijímat klienta pouze na dobu určitou, která by neměla být překročena a to je 8 týdnů. Děti jsou do tohoto zařízení přijímány s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou. Zde je dítě vyšetřeno formou pedagogických a psychologických činností a na základě výsledků vzdělávacích, diagnostických, terapeutických, výchovných a sociálních činností. To je součástí komplexní diagnostické zprávy, podle které je následně dítě zařazeno do náhradního ústavního zařízení.

Spolu s dítětem opouští diagnostický ústav i program rozvoje osobnosti dítěte – je to plán, který je vypracovaný v zájmu rozvoje osobnosti dítěte. Obsahuje reflexy současného stavu, diagnostické poznatky, cíl péče a jednotlivé postupy v různých oblastech života dítěte. (Vychází ze zákona č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky č. 438/2006 Sb.) předkládá střednědobé a krátkodobé cíle péče o dítě, vyhodnocuje předchozí cíle a způsob dalšího vzdělávání, zapojení se do zájmových činností, socializační kontakty a kontakty s rodinou.

Program rozvoje osobnosti dítěte odchází spolu s dítětem z diagnostického domova. S ním začínají pracovat vychovatelé, kteří k dítěti v dalším zařízení náleží. Jejich úkolem dále je 2x do roka plán rozvoje osobnosti spolu s dítětem vyplnit, označit úkoly, které byly splněny a vytyčit úkoly nové, které je budou provázet další půl rok. Dítě s novými úkoly vychovatel dostatečně obeznámí, projedná s ním cíle, prostředky, podmínky, se kterými mohou pedagogičtí pracovníci dále pracovat.

Program rozvoje osobnosti je rozdělen do 9 částí, každá část určuje jinou činnost:

- 1) Osobní charakteristika dětí – emoční stabilita, temperament, charakter, osobní tempo, samostatnost, adaptace na změny.
- 2) Vztah k lidem – postavení v kolektivu, vztah k vrstevníkům, k autoritám
- 3) Kontakty a vztahy s rodinou nebo jinými blízkými osobami – četnost, forma
- 4) Sebeobslužné dovednosti – hygiena, stolování, vzhled
- 5) Vztah k povinnostem v zařízení
- 6) Školní dovednosti a vzdělávací potřeby – vztah ke škole, vypracování domácích úkolů
- 7) Zájmy, kroužky a profesní orientace

8) Další jiná významná činnost

9) Prání a vyjádření dítěte

S programem osobnosti je dítě náležitě seznámeno a svým podpisem stvrzuje, že se vším souhlasí. Celý rok se s jedincem na plnění jednotlivých cílů pracuje, i nezdary a nesplnění vytyčených cílů se pečlivě zapisuje a úkoly se tak přenášejí do dalšího období.

V roce 2014 byl Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy zpracován a schválen „záměr koncepce řízení a rozvoje školských zařízení pro výkon ústavní výchovy a ústavní nebo ochranné výchovy a preventivně výchovné péče zřizovaných při MŠMT na období 2014 – 2020“. Součástí tohoto dokumentu je i zpracování standardů na jednotlivé typy programů a zavádění standardů do praxe (Pacnerová a kol., 2015 s. 9).

Cílem standardů kvality je podpořit v praxi péči o děti a na základě výzkumu a následně výsledků zlepšení rozvoje dítěte, zvýšení šance na jeho začlenění do společnosti, nebo zvětšení šancí dostat se zpět do rodiny.

Autoři standardů se proto změřili na:

- Vztah dítěte – k sobě samému, své rodině a blízkým lidem, k dětem a pracovníkům zařízení, spolužákům, a kamarádům
- Dítě v kontextu – své situace, místa, rodiny, vývojových potřeb, podpora zachování sociálních vztahových, materiálních a prostorových kontextů, ve kterých dítě žije
- Dítě jako aktivní tvůrce a účastník procesu – podpora informovanosti dítěte a jeho rodiny, spoluutváření svého života v zařízení i mimo něj, možnost rozhodovat se o běžných každodenních záležitostech
- Dítě jako součást komunity, obce, nikoli pouze zařízení – zapojení dětí do aktivit komunity a snižování separace dětí
- Dítě a jeho jedinečnost – podpora a vyhodnocení potřeb každého dítěte, podpora naplnění nejen fyzických, ale i psychických potřeb dětí
- Dítě na cestě k dospělosti – správné rozvíjení kompetencí, které podporují samostatný život dětí, podpůrné aktivity zařízení při přechodu mladých dospělých do života
- Dítě v nebezpečí – podpora ochrany soukromí, komunikace o dítěti a jeho rodině i mimo něj, práce se stížnostmi (Pacnerová a kol., 2015, s. 9).

Standardy se dále dělí na 5 tematických oblastí:

1. Vymezení činností a informovanosti – děti vědí, jak o ně bude v zařízení pečováno, s kým jej budou sdílet, kdo se o ně bude starat a co se od nich očekává. Zařízení má zpracované informace o své činnosti, které jsou srozumitelné a dostupné dětem, osobám odpovědným za výchovu a dalším příslušným subjektům. Děti vědí, co mají dělat v případě nespokojenosti.
2. Průběh péče a návazné služby – přijetí a pobyt je realizován s respektem k potřebám dítěte a jeho zájmům. Dítěti je poskytována individuální podpora pro jeho komplexní rozvoj, uskutečňování vzdělávacích a výchovných cílů a pro přípravu na samostatný život. Děti jsou podporovány v udržení kontaktů s jejich blízkými osobami a podílejí se na rozhodování o důležitých aspektech svého života. Děti a osoby odpovědné za jejich výchovu jsou seznámeny se svými právy a povinnostmi a vědí, co se od nich očekává.
3. Personální agenda – zaměstnanci, kteří se o děti starají, jsou odborně podporováni a znají své kompetence a odpovědnosti.
4. Organizační aspekty – o děti pečuje tým zaměstnanců, kteří vědí, kdo je řídí a komu se zodpovídají. Zařízení pravidelně sleduje a hodnotí naplňování svého poslání, cílů a kvality poskytované péče a zohledňuje názory dětí, zaměstnanců a dalších osob.
5. Prostředí výkonu péče – děti mají vytvořené bezpečné prostředí, které umožňuje poskytování služeb ve vztahu k jejich zájmům a specifickým potřebám (Pacnerová a kol., 2015, s. 11).

Další ze zařízení ústavní výchovy je **dětský domov**. Zde jsou umístěny děti, které nemají vážnější poruchy chování. Ústav pečuje o děti s nařízenou ústavní výchovou a vzdělávají se ve školských zařízeních, které nejsou součástí zařízení. O děti se pečuje podle individuálních potřeb a plní tak úkoly vzdělávací, výchovné a sociální. Do dětského domova bývají umísťovány děti především od 3 roku věku a odcházejí odtud v 18 letech.

Po roce 1989 došlo k určitému režimovému uvolnění. Zhoršila se úroveň dětí, které do dětských domovů přicházejí. Stále častěji se mezi dětmi objevuje sklon k násilnému jednání. Více se do zařízení dostávají děti ze sociálních důvodů, jejichž rodiče nemají práci a dostatek finančních prostředků, aby zvládli výchovu na patřičné úrovni. Vyvstal problém drog a jejich snadné přístupnosti. (Vocilka 1999, s. 260).

Stejně jako tomu bylo na přelomu tisíciletí podle Vocilky i současné děti v dětských domovech jsou mnohem méně než dříve ochotny a schopny podřízovat se autoritě dospělých.

Děti zde umístěné navštěvují mateřskou i základní školu společně s ostatními dětmi. Jejich vzdělávání je tak stejné s dětmi, které jsou z běžných rodin, děti tak mají možnost získat kamarády z jiného prostředí a jejich provázání se životem za branami je o to jednodušší.

Ano, děti v dětských domovech potřebují naši pomoc, ale jedná se o pomoc jiného druhu než materiální. Existuje mnoho výzkumů, které ukazují na negativní vliv ústavní výchovy na vývoj a osobnost dítěte, zejména v nejtělejší věku. Tyto děti jsou velmi často psychicky deprivované, citově oploštěné, mají problémy s navazováním a pozdějším udržováním vztahů, obvykle dosahují nižšího vzdělání než kterého by mohly dosáhnout.

Děti v dětských domovech v ČR po materiální stránce rozhodně nestrádají. V některých případech žijí ve velkém nadbytku, mají se po stránce vybavení lépe než děti z běžných rodin. Dokonce to vede tak daleko, že pěstounské rodiny, které přijímají děti z dětských domovů, se setkávají s tím, že si děti stěžují, že v pěstounské rodině nemají tolik věcí, kolik měly v dětském domově. Naopak jim v rodinách přibývají povinnosti zapojit se do běžného života rodiny. Děti v dětských domovech pravidelně jezdí k moři, na hory, jsou pro ně pořádány další akce. Dětem chybí ty nejobyčejnější a nejprostší věci na světě, které žádá sbírka nevyřeší. Láska, náruč blízké osoby, zázemí, kam se můžou vracet. Jistota, že ho někdo miluje, respektuje, takového jaký je.

Umístění dětí v ústavní výchově je u nás až příliš často používáno jako řešení materiální situace rodiny. Česká republika už prohrála několik sporů u Evropského soudu pro lidská práva v případech, kdy bylo dítě odděleno od rodiny kvůli chudobě. V dětských domovech nejsou sirotci. Většina dětí má alespoň jednoho rodiče. Děti často ke svým rodičům či širší rodině jezdí na víkendové návštěvy či na prázdniny.

Ani z ekonomického hlediska se státu nevyplácí umisťovat dítě do dětského domova. Je to nejdražší a přitom většinou nejhorší možná varianta pro dítě. Především by se stát měl snažit pomoci původní rodině dítěte. V naší republice nám chybí terénní služby a možnosti pomoci sociálně nejslabším rodinám získat sociální bydlení. V případech, kdy dítě nemůže ze závažných důvodů (týrání, zneužívání) zůstat v původní rodině, je třeba především hledat náhradní rodinu – adoptivní nebo pěstounskou, která může dítěti poskytnout zázemí, lásku, bezpečí a lépe reagovat na jeho individuální potřeby. Všechny tyto možnosti jsou pro stát výrazně levnější než umístění v dětském domově, ke kterému by mělo docházet po vyčerpání všech ostatních možností.

V ČR je v ústavech dětí opravdu hodně – celkem asi 11 000. Z toho okolo 1 400 jsou děti umístěné v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti mladší tří let. Přitom

negativní vliv absence stálé pečující osoby v tomto věku je prokázána mnoha výzkumy, včetně výzkumu vlivu na vývoj mozku a mozkové aktivity. Některé evropské země malé děti do ústavů neumísťují vůbec. Například na Slovensku je zákonem zakázáno umístit v dětském domově dítě mladší tří let a v současné době probíhá diskuse o zvýšení této hranice na šest let. Děti, které nemohou vyrůstat ve své původní rodině, jsou umísťovány do tzv. profesionálních rodin¹.

Dětský domov se školou je zařízení, které pečuje o děti s nařízenou ústavní nebo ochrannou výchovou. Děti zde umístěné mívají závažnější poruchy chování nebo trvalou duševní poruchu, proto vyžadují výchovně léčebnou péči. Věková hranice umístění dítěte do dětského domova se školou je 6 let a je ukončena splněním povinné školní docházky, která probíhá na základní škole, která je v kompetenci ústavu. Pokračováním dětského domova se školou ve většině případů bývá výchovný ústav.

Zařízení **výchovného ústavu** pečuje o děti starší 15 let, které mají závažné poruchy chování a zároveň u nich byla nařízena ústavní nebo ochranná výchova. Ve výjimečných případech, zde může být umístěno i dítě starší 12 let, zde musí být také nařízena ochranná výchova a v jeho chování musejí být opravdu závažné problémy chování.

Toto zařízení může být rozděleno pro děti: s nařízenou ústavní výchovou, ochrannou výchovou, pro nezletilé matky a jejich děti nebo děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči.

Mezi ostatní možná řešení náhradní péče patří středisko výchovné péče, klokánek, SOS vesnička. Kromě střediska výchovné péče, které se věnuje dětem a dospívajícím u kterých převažují výchovné problémy a děti jsou zde umístěné v internátním zařízení, se další dvě zařízení věnují dětem, které jsou velmi dobře adaptabilní s okolím. Navštěvují v blízkém okolí svého zařízení běžnou základní školu a to co je spojuje s ústavní výchovou, bývají pedagogičtí pracovníci, kteří se o ně po celý den starají.

Od výchovného ústavu k ochranné výchově je jen malý krůček.

Ochranná výchova je u dítěte mladšího 18 let řešena soudem pro mládež a týká se jí zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže. Tento zákon se týká dětí a mládeže mladší 15 let a sleduje, aby se ten kdo se nějakého činu dopustil, užilo opatření, aby dále nedocházelo k páchání protiprávní činnosti.

Soud tak přistupuje ke změně od ústavní výchovy k ústavě ochranné a mívá k tomu velmi důležité argumenty. Předchozí výchova nebyla dostačující, rodina o mladistvého pečuje

¹ <http://cfoworld.cz/ostatni/detske-domovy-materialni-blahobyti-citova-bida-649>

nedostatečně, nelze v rodině odstranit nedostatečnou řádnou výchovu, výchova byla zanedbána.

Výchova ochranná by měla mít účel preventivní, má izolovat a resocializovat toho, kdo se nebezpečného činu dopustil.

Je velmi důležité zdůraznit, že velmi často dochází k propojení všech institucionalizovaných zařízeních. Jedinec tak během své ústavní péče může projít dětským domovem, dětským domovem se školou i výchovným ústavem. V těchto zařízeních je mnoho rušivých elementů, které této situaci nahrávají, dítě bývá ovlivněno a jeho chování se může měnit.

1.2. Důvod umístění dítěte do dětského domova

Umístění dítěte do dětského domova obvykle začíná předběžným opatřením, které vydává soud na základě upozornění orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Je vydáno tehdy, kdy je vážně ohrožen život dítěte nebo je vážně narušen nebo ohrožen jeho zdravý vývoj. Soudní opatření vydává do 24 hodin a dítě tak skoro okamžitě opouští svoji rodinu. Do třech měsíců od tohoto rozhodnutí, musí opět soud buď nařídit ústavní nebo ochrannou péči, nebo předběžné opatření ruší. Dítě se tak vrací zpět ke svým rodičům. I v tomto případě jsou všechny náležitosti předepsané zákonem o výkonu ústavní a ochranné výchovy č. 109/2002 Sb.

Koncem 90. let 20. století civilizační, kulturní vývoj i sociální politika vedla v evropské společnosti k velkému zvýšení životní úrovně. Byla zaváděna a rozvíjena adopce mezinárodní. Současně vznikaly nejrůznější formy náhradní rodinné péče a s nimi také instituce vládní a nevládní. Zájem dítěte nabýval v této spojitosti na stále větším významu spolu s pozorností ženám, které se dítěte vzdávají. Vědomosti o psychické deprivaci dítěte se rozšířily (Matějček a kol., 1999 s. 22). K těmto vědomostem se stále nabalují nové poznatky z vývojové psychologie, psychologie běhu života, z biologie chování a dalších vědních oborů.

Příznivý vývoj, péče a výchova dítěte je povinností a právem každého z rodičů. V některých případech dochází k situaci, kdy se rodiče o dítě starat nemůžou nebo nechtějí a je třeba hledat správnou formu náhradní rodinné výchovy.

Stejně jako situace na konci 20 století, i dnes jsou důvody pro umístění buď stejné, nebo velmi podobné. Dětský domov by měl ke každému klientovi přistupovat individuálně, aby tak jeho potřeby byly uspokojovány v co největším možném měřítku.

Hlavním důvodem pro umístění dítěte do náhradní rodinné péče je ztráta či selhání jeho vlastní rodiny v plnění základních rodinných funkcí, především funkce socializačně výchovné. Rodiče buď zemřeli, anebo žijí, ale o dítě se nemohou, nedovedou, nebo neumějí postarat. Přitom stupeň zanedbávání jejich péče je tak vysoký, že vývoj dítěte je vážně ohrožen nebo již poškozen. Taková rodina je buď těžce porušena, nebo již zcela rozvrácena. Jakákoli pomoc pro ni určená je zbytečná, či dokonce pro dítě škodlivá, neboť by prodlužovala jeho pobyt tam, kde není s ohledem na jeho prospěch žádoucí (Radvanová, 1999, s. 18)

Soud, který rozhodne o umístění dítěte do dětského domova, vychází z těchto možných situací:

- kdy rodiče neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti,
- kdy děti byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče a tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy,
- kdy na dětech byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo je podezření ze spáchání takového činu,
- kdy děti jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců,
- kdy jsou děti ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami,
- je dítě odloučeno od rodičů nebo osoby, která je zodpovědná za výchovu dítěte v důsledku žádosti o azyl (Vojtová, 2010, s. 25)

Rodina tak v těchto případech velmi často selhává a nahrazuje ji tak v celé své šíři ústavní výchova. Děti jsou do dětských domovů umísťovány s vědomím, že o ně bude dobře postaráno a nebudou tak narušeny jejich morální hodnoty. Dětské domovy se v současné době snaží kopírovat běžnou rodinu. Skupiny, které čítají maximálně 6 dětí a jednoho pedagogického pracovníka, dávají možnost lepší spolupráce mezi dospělým a dítětem. Činnosti, které jsou spojené se životem v dětském domově, bývají v mnohdy totožné s činnostmi běžného života. Svěřenci chodí do běžných škol, které navštěvují spolu s ostatními dětmi a jejich život se tak podobá životu, který by měl být z větší části podobný běžnému životu v rodině.

Důvod umístění dítěte do dětského domova

Důvod	Procenta
Nedostatečná péče o dítě	66 %
Finanční situace rodiny	10 %
Rodiče nezvládají problémové chování dítěte	7 %
Sociální důvody rodiny	5 %
Alkohol v rodině	5 %
Týrání	4 %
Rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody	3 %

Zdroj: Ptáček a kol., 2011, s. 10

1.2.1. Úloha orgánu sociálně-právní ochrany dětí

Orgán sociálně-právní ochrany dětí je v naší republice popsán v zákoně 359/1999 Sb. v němž se říká, že předním hlediskem této organizace je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Velmi úzce spolupracuje se sociálním pracovníkem zařízení, ve kterém se dítě nachází a soudem. Podává velmi důležité informace o přemístění dítěte do jiného ústavního zařízení.

Propojení orgánu sociálně-právní ochrany dětí s ostatními zařízeními náhradní péče je velmi důležité. Má zde funkci spojky mezi rodinou a dítětem, jeho úkol spočívá ve spolupráci a zjišťování informací zda práva dítěte nejsou porušována a jeho aktuální situaci. Intervaly v návštěvách bývají pravidelné, aby tak nedocházelo k velkému prodlení. Snaha pracovníka tohoto úřadu, by měla směřovat k návratu dítěte zpět do jeho rodinného prostředí, nebo co nejčastěji navazovat kontakty rodinou a jedincem. Jsou zároveň povinni pomoci rodičům jejich nelehkou životní a sociální situaci co nejdříve zvládnout a pokud možno vyřešit.

Jedincům, kteří zařízení opouštějí, je od tohoto orgánu předána pomoc v kontaktu na kurátora dospělých.

1.3. Činnosti spojené s výchovou v ústavní péči

Informace, které byly použity při vypracování této kapitoly, slouží k fungování režimu dne konkrétního dětského domova, který je spojen se všemi zúčastněnými jedinci v praktické části práce.

V dětských domovech se propojuje zaměření výchovné a vzdělávací. Dítěti by se tak mělo dostávat uspokojení po stránce citových potřeb, návyků, dovedností, především s ohledem na osobní a společenské potřeby, ale i zájmy a potřeby specifické s velkým ohledem na zvláštnosti každého jedince. Zároveň také musí dětský domov podporovat dostatečné vzdělávací činnosti, které jsou spojené povinnou školní docházkou a nahradit tak v mnohém jejich rodiče. Děti velmi často nemají vštípené správné návyky, které jsou spojené se vzděláváním, týkající se přípravy na vyučování, doplňování informací četbou, vlastní samostatností. Pedagogičtí pracovníci tak musejí dohlížet na dodržování těchto úkonů, aby se dítě připravilo na vzdělávání.

1.3.1. Hlavní cíle a úkoly výchovně vzdělávací práce

Pedagogický pracovník při své práci vychází především z vnitřního řádu daného zařízení, kde je přesně stanovena kritéria odměňování a postihů svěřenců. V jeho kompetenci je denní hodnocení svěřenců, týdenní hodnocení, odměňuje, postihuje, uděluje kárná opatření, zjednává nápravu a mnoho dalšího. Hlavním posláním práce vychovatele je zajišťování výchovy a zdělávání svěřených žáků v době mimo vyučování. Sleduje prospěch a chování dětí v základní škole, v odborném učilišti, snaží se spolupracovat s třídními učiteli, správně je vede při přípravě na vyučování.

Při příchodu nového svěřence do zařízení, je hlavní povinností vychovatele důkladné prostudování jeho osobní dokumentace a na základě poznatků doporučených, vlastních i poznatků ostatních výchovných a zdravotních pracovníků, zvolit nejvhodnější výchovné metody.

Do ruky se pedagogickým pracovníkům dostane program rozvoje osobnosti, se kterým dítě přichází z diagnostického ústavu. Vychovatel tak podle přesně vypracovaného programu rozvoje osobnosti zjistí, jak se s dítětem v diagnostickém ústavu začalo pracovat, a může tak pokračovat v již předem vytyčených cílech. Tento dokument provází dítě celým pobytem v dětském domově, dvakrát za celý školní rok je upravován a společně s dítětem jsou vytyčeny další cíle, plány a postupy, které pod vedením vychovatelů jedinec plní.

Důležitou součástí dokumentace dětského domova je roční plán, kde se stanovují hlavní úkoly, se kterými se během celého roku postupně ve skupině pracuje. Okruhy výchovných činností obsahují rodinnou, mravní, dopravní, tělesnou, pracovní, hudební, výtvarnou výchovu. Roční plán by měl být vypracovaný během měsíce září na celý školní rok. Každý měsíc obsahuje všechny činnosti, ke kterým jsou připojené činnosti v závislosti na měsíci, ve

kterém jsou plněny. Vychovatel tak podle počtu dětí na skupině a jejich aktuálního věku do ročního plánu zařadí takové úkoly, které jsou reálně splnitelné pro svěřence určitého věku.

Ve skupině, která obsahuje děti velmi rozdílné věkem, tak bývá problém propojit smysluplné činnosti, které by tak vedly k dobrému výsledku. Proto je velmi důležité, přistupovat ke každému dítěti individuálně a snažit se tak o propojení mladších a starších dětí.

1.3.2. Osobnostní a profesní role vychovatele v dětském domově

Ve všech zařízeních s nařízenou ústavní výchovou je vychovatel ta osoba, která by měla na jedince působit tak, aby svou činností a přítomností správně ovlivňoval přítomnost a budoucnost dítěte. Náplní jeho práce je komplexní a vzdělávací činnost ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a pro preventivně výchovnou péči zaměřenou na specifické potřeby dětí.

Ve všech státních ústavech platí normativy, což jsou směrná čísla určující přesný počet pracovníků a jejich kvalifikaci

Když se má vychovatel stát alespoň částečně zástupcem rodiče, měl by mít k dětem osobní vztah, měl by správně pochopit jejich psychické rozpoložení, ale také jejich chování ve vypjatých situacích. Je velmi důležité propojit lásku s kritikou a zároveň i poučením. K dítěti musí vychovatel přistupovat s pochopením a láskou, ale být k němu zároveň i kritický a vyžadovat po něm nároky odpovídající jeho věku. Pedagogický pracovník stále musí mít na zřeteli, že pouze doplňuje, zastupuje rodiče a nemůže tak v žádném případě převzít roli, která patří pouze a jen biologickým rodičům.

Ve svém oboru by vychovatel měl vycházet ze všeobecné vzdělanosti, jeho práce vychází z pedagogiky, psychologie a mnoho jiných oborů. V náplni jeho práce je v rámci celoživotního vzdělávání účastnit se vzdělávacích kurzů a sám se dále sebevzdělávat.

Je velmi těžké přesně vychovatele specifikovat, každá osoba má své charakteristické odlišnosti, některé vlastnosti jsou viditelnější, jiné ustupují do pozadí.

1.3.3. Denní režim

V ústavní výchově je denní režim velmi důležitou a nedílnou součástí každého běžného dne. To, jak je denní program složen, vychází z celkové koncepce daného ústavu. Prostředí, ve kterém se klient nachází, se zdokonaluje týmovou prací všech osob, které se na chodu podílejí. Celé fungování ústavu by mělo být závislé na informacích, které si pedagogičtí pracovníci mezi sebou vyměňují na schůzkách tomu určených. Na setkáních, komunitách se

probírá chod celého zařízení, plánují se akce, které kladně přispívají k chodu celého zařízení. Velmi oblíbená je také spoluspráva, kdy děti mohou do chodu zařízení přispívat svými názory a debatovat s dospělými, naučí se tak obhajovat svůj názor.

Jednou za týden, by se měla s dětmi každé skupiny konat skupinová schůzka, která slouží pro plánování nadcházejících dní, a zároveň je hodnocením dnů předcházejících. Dospělí a děti tak rozebírají chování, které bylo nebo nebylo v souladu s vhodným chováním, jak příště tomuto chování předejít nebo se mu vyhnout úplně. Na základě této skupinové schůzky by se mělo přistupovat k plánování celých následujících dní nebo dalšího týdne.

Přes týden, kdy jedinci navštěvují školu, je denní režim výchovatele činnosti rozvržen pouze do odpolední části dne, kdy se může dítě věnovat krátké samostatné vycházce, odpočinku při poslechu hudby, nebo drobným úklidem v okolí svého bydlení.

Každé dítě, které je v ústavní péči, má nárok ze zákona na svoje kapesné, které se odvíjí podle věku jedince a slouží k jeho osobní potřebě. Na volné vycházce tak může těchto peněz použít k drobnému nákupu, sám se tak naučí s penězi zacházet, alespoň trochu pochopit hodnotu peněz.

Konec týdne je zaměřen na přicházející víkend a skupina se musí domluvit na jídelním lístku, který musí obsahovat jídla a pokrývat celý sobotní den. Denní vychovatel tak pomáhá dohromady sjednotit nápady dětí, upravuje finanční limit a spolu s dětmi se vydává vybrané potraviny nakoupit. Všechny děti se tak naučí potraviny poznávat v základní podobě a poznají tak správný postup při jejich nákupu.

Roční plán, který sestavuje vychovatel skupiny vždy na celý školní rok, by měl obsahovat v rodinné výchově i přípravu na život. Do této činnosti by měla patřit návštěva banky, spojená s jednoduchými platebními úkony, vyplnění jednoduché složenky, nákup potravin, jízda vlakem a autobusem, práce v kuchyni, úklid, péče o svůj zevnějšek a mnoho dalšího co patří do denních úkonů běžného dne. Vychovatel tak dohlíží nato, aby dítě tyto činnosti vykonávalo co nejlépe, snaží se vést jeho práci takovým směrem, aby výsledky byly co nejlepší.

Ve dnech volna a prázdnin je režim rozplánován od ranních do večerních hodin a je jen na vychovateli jak tohoto času využije. O víkendu je den naplánován a přizpůsoben přípravě na život. Celá skupina se učí vařit a připravovat potraviny ke konzumaci, úklid v kuchyni a přilehlých pokojích bývá samozřejmostí, učí se starat o své osobní věci, perou, žehlí. Starší děti se velkou měrou zapojují do sobotního vaření a snaží se tak pochytit důležité informace o potravinách, které vychovatel při práci používá, jak s nimi pracuje.

Do této kapitoly patří náplň mimoškolní činnosti, která děti provází celý pobyt v dětském domově. Tento dokument přesně specifikuje činnosti, které by měli děti plnit a tím se učit plnit povinnosti.

Celý den je rozdělen do částí, ve kterých jsou jednotlivé činnosti plněny. Jedná se o dopolední a odpolední čas o víkendech a dnech volna a odpolední dobu přes týden. Tyto činnosti obsahují potřeby práce v areálu dětského domova, vycházka do okolí, příprava jídla, zájmová činnost, úklidová služba, činnost na přání dětí, příprava do školy, čtení, hygienu, převlékání lůžkovin, praní prádla, úklid prostředí, ve kterém děti žijí a pohybují se a mnoho jiného.

Volné samostatné vycházky dětí patří k samozřejmosti každého dne. Každé zařízení by mělo mít přesně specifikováno, za jakých podmínek může jedinec volné vycházky využít a tento čas k opuštění dětského domova využít. Samozřejmostí je věk dítěte, který by měl být nad 7 let a projeví zájem o samostatnou vycházku. Po souhlasu vychovatele, který bere zřetel na schopnost dítěte, zda může samostatně na vycházku odejít a splní si všechny povinnosti, které plynou z denního řádu zařízení. Před opuštěním skupiny, vychovatel dítěte poučí o bezpečném chování a bezpečnosti při volné vycházce, provede záznam do sešitu volných vycházek, obsahující místo, kam jedinec během této doby míří a jak dlouhý čas vycházky bude.

Samostatná vycházka může být i z důvodu neplnění činností zakázána nebo omezena a jako důsledek porušení konkrétních vážných povinností dítěte.

Hlavně ve dnech volna má dítě jedinou šanci věnovat čas svým koníčkům, výběr, který provede je velmi důležitý, této činnosti se věnuje dobrovolně a vychovatel by tomu měl čas přizpůsobit. Volný čas by tak měl být z poloviny naplánován a z druhé poloviny by si dítě mělo volný čas umět naplánovat samo. V dnešní době mají i děti z dětských domovů možnost navštěvovat kroužky spolu s ostatními dětmi a dostanou se tak do stejného prostředí jako ostatní děti. Dochází tak k získávání vlastní životní zkušenosti tím, že si díky samostatnosti uvědomí svoji vlastní osobu.

1.3.4. Příprava jedinců na odchod dětí z dětského domova

Bakalářská práce se zabývá přípravou dětí na odchod z dětského domova a věk zde hraje podle mne velkou roli. Na jejich vědomostech a činnostech, které by měli při odchodu umět či vědět, by se mělo začít od útlého věku. Příprava by tak měla začít postupným přidáváním

úkolů, které by se vzhledem k věku a zručnosti či pochopení měla navyšovat, stát se tak náročnějším.

Věkový interval, o který se zajímáme, je velmi široký a rozsáhlý. Mluvíme o období v rozmezí 14-15 do 18-19 let.

Jedinci v tomto věku jsou již velmi zdatní psychicky i tělesně. Snaží se k dospělým chovat jako k sobě rovným a občas proto dochází k nepochopení ze strany dospělých jedinců.

Pedagogicky je toto věkové období náročnější než kterékoli jiné a vyžaduje působení vychovatelů s jemným lidským i pedagogickým taktem, vzdělané a s vyspělou kulturou osobnosti. Vychovatelé bez těchto kvalit u mládeže selhávají a mládež k nim velmi často zaujímá odmítavý postoj.

Správné působení vychovatele na jedince je v tomto období velmi důležité. Zejména působit na něj v takovém směru, aby poté docházelo ke kladnému postoji v důležitých životních situacích. Pedagogický pracovník by se měl v dostatečné míře věnovat časově každému jedinci tohoto věku, není důležité stále zakazovat, umravňovat, přikazovat. I pouhým rozhovorem a časem, který s dítětem trávíme, se zapojujeme do správné výchovy jedince a pomáháme mu tím, že nasloucháme jeho problémům, které toto období v hojně míře obsahuje. V zařízení ústavní výchovy to bývá velmi těžké a mnohdy i nesplnitelné, ale stačí i malý okamžik, který s dítětem dospělá osoba dokáže strávit. Dochází tak ke komunikaci, která napomáhá správně nedospělé jedince „tvarovat“. Tomu také přispívá naslouchání názorům dětí, snaha o polemiku, která má za úkol učit je obhájit si vlastní názor.

1.3.5. Kontakty s rodinou

Po návratu od rodičů se dítě vrací do dětského domova a chvíli trvá, než se dostane do starých kolejí. V některých případech se děti vracejí zanedbané, hladové, špinavé (Škoviera, 2007, s. 127).

I když je dítě umístěné v ústavní péči, matka a otec nepřestávají být rodiči. Důvody k odejmutí dítěte z rodiny mohou být různé, ale pokud není rodič zbaven rodičovských práv, tehdy by měl být pro dítě tím hnacím motorem, které dává naději a důvod vrátit se k nim zpět. Rodiče jsou velmi důležití, tvoří velmi často minulost a někdy také budoucnost, zároveň slouží i v přítomnosti. Z velké části je důvod odejmutí dítěte to, že rodič se o dítě starat neumí, ne že by tak nechtěl. Proto jsou zde ústavy, aby rodičům v takto nelehké situaci pomohly.

Podle Škoviery jsou tři možné důvody, kdy děti do dětského domova přicházejí:

Rodiče se nemohou o dítě starat – jde o více či méně objektivní důvod, úmrtí, vážná choroba, rodiče jsou ve výkonu trestu

Rodiče se nechtějí o dítě starat – reálně se jej zřeknou nebo ho odloží, do dětského domova, k příbuzným, či do nějakého jiného záchranného hnízda. Častěji však pouze imitují péči, nemají citovou vazbu k dítěti a nenaplňují jeho základní fyziologické potřeby

Rodiče se neumějí o dítě postarat - mají sice materiální podmínky, které jim umožňují se o dítě postarat, ale z nějakého důvodu to nedokážou a výchovu dítěte nezvládají (Škoviera, 2007, s. 129).

Pro děti, které jsou v ústavní péči, je velmi důležité, aby nepřetrhali pouto, které se mezi nimi a rodiči nachází. Rodič by chtěl, aby dítě mělo co nejlepší materiální podmínky, zároveň se bojí, aby neztratil lásku k dítěti.

V současné době se všechny instituce přiklánějí k tomu, aby tento vztah mezi rodiči a dětmi „nevychladl“ a v co největší míře se snaží je podporovat. Děti tak velmi často u svých biologických rodičů tráví nejen prázdniny, ale často i víkendy. Tento vztah se navzájem velmi dobře rozvíjí a může se stát, že dítě motivuje v dobrém chování v ústavu, kdy pobyty u rodičů o dnech volna jsou pro něj za odměnu. Návraty zpět do zařízení nebývají bez pláče a psychické rozpoložení některých jedinců bývá velmi hraniční, vše se ale po krátké době vrací do starých kolejí a dítě je připraveno na další možný pobyt u svých rodičů. Najdou se zde, ale i děti, které ke svým biologickým rodičům nejezdí, pobyt v dětském domově je tak pro ně o to víc, náročnější. Rodiče buď nechtějí, neumějí nebo nesmějí být se svým dítětem v kontaktu. Ať již jsou k tomu důvody jakékoli, je to pro jedince velmi náročné, srovnat se s tím, že vlastní matka, otec ztrácí zájem o vlastní dítě.

1.4. Odchod ze zařízení

Na odchod se jedinec připravuje celou dobu, kterou v ústavní péči stráví.

Dítěti, jemuž byl ukončen pobyt v zařízení z důvodů zrušení ústavní výchovy, dosažením zletilosti a ukončením přípravy na povolání, se dle jeho skutečné potřeby v době propouštění a podle hledisek stanovených vnitřním řádem, poskytne věcná pomoc nebo jednorázový peněžitý příspěvek. (Zákon č. 109/2002 Sb.).

Půl roku předtím, než mladý dospělý opustí dětský domov, jsou o tomto kroku informováni pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dítěte a také kurátor. Jejich

spolupráce je velmi úzce provázaná, osloví dítě a snaží se s ním najít nejlepší vhodné řešení, kam po odchodu ze zařízení odejde. Nejčastěji jedinci odcházejí zpět do své rodiny, pokud k tomu jsou vhodné podmínky a neohrozí to mladistvého v jeho dalším životě. Nebývá to ale pravidlem. Dojde-li orgán sociálně-právní ochrany dítěte k závěru, že není možné vrátit dítě zpět k biologickým rodičům je zde na výběr několik variant. Jedná se o azylové byty, startovací byty, domy na půl cesty nebo chráněná obydlí. Dům na půl cesty je přechodné ubytování, které slouží mladistvému jako první samostatný krok, v ostatních případech je v azylovém, startovacím nebo chráněném bydlení přítomen sociální pracovník, který pomáhá dospělým jedincům v jejich nelehké situaci, kdy po přechodu z ústavní péče, jediné jistoty kterou měl, se osamostatňuje a pomáhá mu tak v začlenění do společnosti.

Už jen to, že jedinec opustí dobře známé prostředí, ve kterém bydlel, odejde od lidí, se kterými trávil celý čas, je velmi stresující a pro jedince velmi náročné. Odchod ze zařízení můžeme rozdělit do tří skupin: unáhlený, přinucený a konečný.

První unáhlený by se dal zaměřit po 18 věku dítěte, kdy dítě odchází pár dní po dovršení dospělosti. Mladý dospělý nedokončí školu, jeho vidina samostatnosti a opuštění ústavu je tak silná, že odchod plánuje i půl roku dopředu. Stále mluví a plánuje odchod, aniž by dokončil přípravu na povolání a není schopen si zpětně uvědomit, že tím ztrácí velkou možnost na získání uceleného vzdělání a tím i větší možnost na získání zaměstnání. Velký počet dětí odchází zpět ke své rodině, nebo někomu z příbuzných, odpadá tak první problém s bydlením.

Přinucený odchod nastává po dovršení 18 let a dítě se rozhodlo pro dobrovolný pobyt po ukončení ústavní výchovy zletilostí.

Poslední konečný nastává v případě, kdy dítě ukončilo přípravu na povolání a odchází z dětského domova. Jedinec zůstává v dětském domově na dohodu, kterou uzavírá s vedením školy. Jsou zde sjednané podmínky, za kterých zde mladý dospělý může zůstat a ukončit tak přípravu na život docházkou ve škole.

1.4.1 Rizikové situace ústavní péče

V ústavních podmínkách dostává dítě plné zaopatření po stránce materiální. Někdo vaří, pere, žehlí, stará se o jeho finance v podobě kapesného, organizuje mu práci, a také volný čas. Dítě je tak trochu omezováno počtem lidí, které ho obklopují a pohybuje se velmi často jen v omezeném prostředí a jeho okolí.

Nejzávažnějším rizikem dlouhodobého pobytu v ústavu je tzv. hospitalismus, jak je označován stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky doprovázený snižující se

schopností adaptace na neústavní život a popisuje pojem psychické deprivace u dětí v ústavní péči (Matoušek, 1999, s. 118). Autoři knihy „Psychická deprivace v dětství“ se velmi zasloužili o to, aby se péče o opuštěné děti sestávala z vhodné kombinace ústavní péče a péče rodinné či pěstounské. Venku za branami ústavu je realita zcela jiná, než na jakou je chovanec zvyklý z ústavní péče, musí se začít o sebe starat zcela sám, což většinou bývá velký problém. Návratem do rodiny se proto tato situace zlehčuje, dítě tak sklouzne do běžného života pod dohledem dospělé osoby a není tak vystaveno riziku samostatného života v osamění.

Ústavní péče se přirovnává k rodinné péči, a tímto směrem by se asi měl ústav dívat. Personál by se k jedincům měl chovat profesionálně, ale mnohdy tomu tak není a často dochází k osobním postojům. Mělo by být naprosto jasné, kdo má v ústavní péči jaké zařazení. Dochází tak k situacím, kdy se personál snaží přebírat roli rodiče nebo jiné blízké osoby a často tak dochází k zaostalosti v tělesném, pohlavním a psychickém vývoji způsobené ustrnutím na dětském stupni. Tato situace tak neprospívá celému konceptu, kdy hlavním posláním ústavní výchovy by měla být příprava na budoucí život a pobyt mimo toto zařízení.

Za pobyt v ústavu je velkou daní ztráta soukromí. Jedinci jsou na pokojích umístěni po dvou, maximálně po třech, dítě si nemůže samo vybrat, s kým tuto místnost bude obývat. Neustále se musejí přizpůsobovat režimu dne, volný čas, který chce trávit ve společnosti svých vrstevníků, si musí pečlivě naplánovat, aby tak nenarušil činnost celé skupiny.

1.4.1. Šikana v ústavní výchově

Šikanování můžeme označit jako násilné chování jedince k jedinci. Oběťmi šikanování bývají obvykle jedinci duševně nebo fyzicky slabí, nemající sebevědomí, svým vzhledem se být i nepatrně, liší od svých vrstevníků. Tyto skutečnosti mohou být důvodem nebo jen záminkou k šikaně. Odlišná barva vlasů nebo pleti, brýle, tloušťka i tyto pro nás maličkosti mohou být pro dítě velkou přítěží a následně i problémem. Jedinci, kteří šikanují, bývají zpravidla ti, co sami šikanováni byli, nebo se agresivitě naučili v rodině. Tímto způsobem tak dosahují vlastních cílů a takové chování je pro ně způsob, který nelze zpochybnit. Velmi často bývá v ústavech přítomna i třetí osoba, kterou se stává někdo z personálu. Ten, i když nepřímou může napomáhat přehlížením očitých signálů, které neřeší a mnohdy i někdo z personálu označí přímo svým chováním oběť. *Všechny uzavřené ústavy s autoritativním režimem jsou výtečnou živnou půdou pro šikanování. Největší autoritu mají nejagresivnější příslušníci personálu a nejbrutálnější chovanci. Věznice a nápravné ústavy pro mládež mají*

tendenci vytvářet zvláštní substrukturu, v níž jsou násilné činy posuzovány zcela odlišně od toho, jak je posuzuje občanská společnost (Matoušek, 1999, s. 119).

Riziko šikanování můžeme z větší míry přiřadit k ústavům, kde jsou malé děti, lidé mentálně retardovaní, velmi nemocní, nebo staří a bezmocní.

Struktura prostředí v ústavních zařízeních je velmi podobná tomu školnímu, proto je bohužel šikana občas součástí kolektivu. *Šikana, se vyskytuje v nejrůznějších typech kolektivů – ve škole, na vojně, ve výchovných ústavech, ve věznicích. Společným rysem těchto zařízení je, že tvoří jakési celky, z nichž alespoň po určitou dobu není úniku. Většinu z nich charakterizuje nedobrovolný či nutný pobyt* (Bendl, 2003, s. 51). Většina dětí se pravděpodobně s nějakou formou šikany setkala. Spouštěčem bývá skupina, kde jedinci, kteří nepochází z celých rodin, přejímají od svých biologických rodičů jejich chování, které si velmi často berou za své. Je proto velmi důležité v zařízeních ústavní výchovy, co nejvíce předejít případům šikany. Jak popisuje profesor Stanislav Bendl ve své publikaci, která je na šikanu zaměřena, je velmi důležité rizikové chování odhalit. Poznat formy šikany, její aktéry, zjistit příčiny či jak pomoci možným obětem.

1.4.2. Resocializace, význam a pojetí

Resocializace velmi úzce souvisí se socializací, to je proces postupného začleňování jedince do společnosti, a to nápodobou a identifikací. Její začátek můžeme datovat hned po narození v nukleární rodině a dále se rozvíjí v menších společenských skupinách, jako je školní třída, zájmový kroužek či mnoho dalších. Součástí je i přijetí základních etických a právních norem společnosti, ve které se jedinec nachází (Hartl, Hartlová 2010, s. 548).

S pojmem resocializace se velmi často setkáváme v souvislosti s náhradní ústavní péčí. Dle Škoviery je resocializace součástí převýchovy, je jejím završením. Jedinec, který sociálně selhával a nedokázal se zařadit do společnosti, se postupně učí správnému sociálnímu chování. Součástí tohoto procesu je příprava jedince na návrat do normální společnosti (rodina, škola...) a zároveň i příprava společnosti na přijetí jedince, který nějakým způsobem selhal (Škoviera 2007, s. 28,29).

Pojem resocializace můžeme posuzovat ze dvou pohledů:

- **Přirozená resocializace:** provází nás v průběhu celého života. Člověk se neustále učí a přizpůsobuje novému typu chování, přijímá nové hodnoty a normy, které mohou souviset s novým sociálním postavením ve společnosti. Příkladem jsou profesní postup, dále role rodičovská, zdravotní, politická a mnoho dalších.

- Resocializace specifická: užívá se zpravidla v etopedii a penitenciaristice. Zde představuje převýchovný proces mravně narušeného jedince (Jůzl, 2012, s. 66).

1.4.3. Návrat do rodiny

Podle sociologické definice lze za rodinu považovat skupinu osob navzájem spjatých pokrevními svazky, manželstvím nebo adopcí, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Můžeme být i méně precizní a definovat rodinu podle toho co nám osobně přináší, proč ji zakládáme a co od ní očekáváme. Rodina je místo, kde člověk nalezne lásku, porozumění, podporu, úctu k sobě i k ostatním, přátelství, pocit jistoty a bezpečí, sebepoznání, načerpá novou energii a získává zkušenost, že lidský život a city jsou důležitější než vše ostatní.

Základní účel rodiny by měl být jasný – plodit a vychovávat své potomky. Při podrobnějším zkoumání ale zjistíme, že rodina sama o sobě je výjimečné společenské uspořádání, které je výhodné pro všechny její členy po stránce fyzické i duševní, a to i tehdy, když děti v rodině jsou, nebo už nejsou.²

Rodina je pro dítě, které je v dětském domově nebo jiné náhradní péči velmi důležitá. Děti v ústavech se svoji rodinou styky nepřerušují, naopak. Sociální pracovníce i vychovatelé jejich komunikaci velmi podporují buď ve formě telefonických rozhovorů, psaných dopisů, nebo návštěv. Ty se po přijetí svěřence do dětského domova řídí řádem dětského domova, ve kterém je přesně určený postup. Při prvních třech návštěvách je dítě i rodinný příslušník po celou dobu v areálu, až při dalších návštěvách může celá rodina dětský domov na pár hodin opustit. Všechny potřebné informace podá rodinným příslušníkům sociální pracovníce, která poučí obě strany o dodržování pravidel.

Nedochází tak mezi oběma stranami k odcizení a rodinné pouto se tak utužuje. Později již dítě odjíždí na víkendy ke svým rodičům, nejprve v doprovodu svých rodičů, později po domluvě může celou cestu vykonat dítě samo. Po odchodu z ústavní péče se tak dítě vrací do prostředí, které pro ně není cizí, přechod je o to lehčí, z důvodu úplného neodstříhnutí od svých biologických rodičů.

² <http://www.kdejsitato.cz/rodina/rodina-zaklad-statu.html>

1.4.4. Náhradní zařízení

Náhradní zařízení, do kterého se mladý dospělý jedinec dostane po opuštění dětského domova, mohou být krátkodobá nebo dlouhodobá. Dotazníkové šetření, kterým jsem se snažila zkoumat, zda příprava dětí na odchod z dětského domova je dostatečná, jsem také zaměřila na chráněné bydlení, kde jsou umístěni dva dospělý jedinci, kteří v dětském domově vyrůstali.

Chráněné bydlení je sociální službou, která umožňuje lidem se zdravotním postižením žít životem, který se co nejvíce podobá životu jejich vrstevníků. MELA, o.p.s. provozuje chráněné bydlení pro lidi s mentálním a kombinovaným postižením. Služba je poskytovaná celoročně lidem od 18tého roku věku. Chráněné bydlení je poskytováno bez ohledu na trvalé bydliště uživatele a nejsou zde přijímány osoby, které neodpovídají jejich cílové skupině, osoby závislé na alkoholu nebo omamných látkách. Chráněné bydlení má velkou výhodu v návaznosti na zaměstnání, které je nabídnuto dospělým.

Je to ambulantní sociální služba s provozem od pondělí do pátku od 8.00 do 16.00 hodin. Posláním sociálně terapeutické dílny je poskytovat lidem s mentálním a kombinovaným postižením pomoc při zvládnutí a rozvíjení pracovních dovedností a návyků. Dále pak podporu směřující k samostatnému životu mezi lidmi a uplatnění v běžném zaměstnání.

Hlavní náplní sociálně terapeutické dílny, jsou různé činnosti zaměřené na získávání a upevňování psychomotorických a sociálních dovedností, které mají vést k co největší samostatnosti uživatele. V dílně nacházejí uplatnění a podporu lidé se zdravotním, zejména mentálním postižením starší 18 let, kteří doposud nebyli úspěšní při sebeuplatnění v běžném zaměstnání. Nabízíme zde klientům možnost uplatnění svých dovedností a získání nových při pracovních činnostech a podporu individuálních pracovních aktivit. Důraz je kladen na podporu klientů při začleňování do běžné společnosti, na podporu a pomoc při zdokonalení a udržení soběstačnosti, možnost individuální seberealizace klientů při pracovních činnostech, upevnění jejich pracovních návyků a přípravu na běžné zaměstnání. Sociálně terapeutická dílna také nabízí svým klientům prostor pro vzájemnou podporu a komunikaci skupiny vrstevníků³.

Dochází zde k velmi dobré provázanosti mezi ubytováním a zaměstnáním. Jedincům je nabídnuta především v začátku pobytu pomoc při dojíždění do zaměstnání a klienti tak dostávají jistotu při cestování. Nejsou zde úplně sami, a bývá pomáháno při důležitých

³ <http://www.melaops.cz/>

krocích jejich života. Každý den, je v tomto zařízení přítomný pracovník a s jeho pomocí je člověk provázen celý den.

Podle zákona č. 208/2006 o sociálních službách, který se ubytovacími jednotkami zabývá, tam můžeme najít všechny možnosti a druhy zařízení, které můžou pomoci jedinci v mimořádné situaci. Pomocí s umístěním a následným výběrem chráněného bydlení pomáhá sociální pracovníce, se kterou dítě před odchodem komunikuje. Ta pomáhá přesně určit zařízení, které je pro jedince nejvhodnější a v dostatečném předstihu zařizuje možný přestup. Přistupuje tak k jednotlivci natolik specificky, aby správně určila, ve kterém zařízení by se dítě nejlépe socializovalo.

Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

Služba podle odst. 1 zákona číslo 108/2006 Sb., obsahuje tyto základní činnosti: poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, poskytnutí ubytování, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Azylové domy řadíme mezi služby sociální prevence. Dle zákona o sociálních službách azylový dům poskytuje osobám stravu nebo pomoc při zajištění stravy, ubytování a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí. Azylové domy mají různou právní formu. Poskytovatelem může být fyzická nebo právnická osoba, většina azylových domů jsou církevní právnické osoby a spolky, některé azylové domy mají formu obecně prospěšných společností.

Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.

Služba obsahuje tyto základní činnosti: poskytnutí ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti, pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí (zákon č. 108/2006 Sb.).

V zařízení dům na půl cesty, je dospělý jedinec zpravidla jeden rok. Poskytují ubytování v prostředí, které je má připravit na samostatný život. Zařízení jim pomáhá zprostředkovat kontakt se společenským prostředím, podporuje a pomáhá jim při využívání běžných služeb, při dovednostech které podporují sociální začleňování.

Ubytovaným pomáhá v rozvoji pracovních návyků a dovedností, v obstarávání osobních záležitostí spojené s běžným životem.

Mezi základní druhy sociálních služeb zařazujeme sociální poradenství, služby sociální péče nebo služby sociální prevence. Formy dělíme na pobytové, ambulantní nebo terénní. Již podle názvu můžeme danou péči přesně specifikovat.

Pobytové formy jsou spojené s ubytováním v zařízení sociálních služeb, do ambulantní služby osoba pouze dochází nebo je doprovázena do zařízení sociálních služeb. A poslední terénní péče je poskytována osobě v jejím přirozeném sociálním prostředí (zákon č. 108/2006 Sb).

2. Praktická část

Téma, kterým se zabývám v této bakalářské práci, je pro všechny pracovníky, kteří v ústavní výchově pracují velmi důležité. Z jistého hlediska se dá říci, že je to jedno z hlavních poslání a cílů, připravit mladé jedince z dětských domovů na co nejlepší přechod do běžného života za hranicemi ústavní péče.

Hlavní náplní praktické části je dotazníkové šetření, které jsem vypracovala ve dvou různých verzích. Záměrem praktické části bylo zjistit co nejvíce potřebných informací pomocí dotazníkového šetření. Bohužel v průběhu prvních rozhovorů jsem došla k závěru, že oslovené děti mají problémy s verbální stránkou psaného textu. První z dotazníků, které jsem dostala zpět, měly odpovědi ve formě jednoslovných odpovědí, což bylo pro zpracování otázek velmi omezené.

Musela jsem proto přejít z dotazníkového šetření, na osobní rozhovory. Pro lepší získání důležitých informací, se nakonec toto řešení ukázalo jako účinnější. Z rozhovorů s dětmi jsem získala i mnohem více potřebných informací, které byly přínosem pro tuto bakalářskou práci.

První část šetření (viz příloha 1) se zabývá dětmi, které v dětském domově v současné době pobývají. Je velmi důležité s dětmi vést rozhovor, který se zabývá každým jedincem zvlášť. Jedinec by tak měl mít pocit své jedinečnosti a jisté důležitosti.

Druhé dotazníkové šetření (viz příloha 2) bylo sestaveno pro již dospělé jedince, kteří žijí se svou rodinou nebo pro ty, kteří žijí samostatně a jejich život je tak jiný, než ten, který v dětském domově žili.

Stejně jako v kapitole 1.3 i zde byly použity interní informace z konkrétního dětského domova. Všichni dotazovaní jedinci jsou úzce spjatí s tímto zařízením, ve kterém určitou dobu pobývali.

2.1. Jedinci žijící v dětském domově

Děti žijící v dětském domově, na které jsem se zaměřila, jsou ve věkové skupině 15 a více let. Jsou tak pro mne více objektivní a jejich odpovědi tak mají jasnější závěry, dokáží nad otázkou i odpovědí přemýšlet a pro mne jako toho, kdo tento rozhovor vede, je velmi důležité zaznamenat takové odpovědi, které se udávají správným směrem.

Prostředí, které jsem na pokládání otázek zvolila, bylo předem domluvené a dítě se kterým jsem rozhovor vedla, se mělo cítit pokud možno neohrožené vnějšími podněty.

Děti, které odpovídaly na moje otázky, jsem vybírala cílevědomě, snažila jsem se do tohoto vzorku obsáhnout jedince s velmi různými osudy. Mezi oslovenými byly děti, které

mají v dětském domově sourozence, nebo jsou zde sami, jejich kontakty s rodinou jsou na velmi dobré úrovni, nebo se jejich styky úplně zprerhaly. Snažila jsem se mít ve svém vzorku děti, jejichž osudy jsou tak různé, aby jejich odpovědi mohly být dostatečně vypovídající.

2.1.1. Rozhovor - O. Š.

První z oslovených dětí je chlapec, který je v dětském domově již několik let, přikládám kazuistiku.

Z jeho odpovědí vyplynulo, že žije především budoucností, kterou má spojenou s matkou, která sice o něj nejeví jasné známky zájmu, ale pro něj, jako dítě je velmi důležité, že matka alespoň občas zavolá. Jeho budoucnost se v jeho vlastních očích udává tímto směrem. Matka s ním udržuje především telefonický kontakt, a i když je chlapci skoro 16 let a je velmi samostatný, ve svém věku i skromný, rodič i tak není schopen si dítě na pár dní v měsíci nebo o prázdninách z dětského domova vyzvednout a strávit s ním tak pár příjemných dní. Z našeho rozhovoru bylo jasné, že absenci otce, který v jeho rodině zcela chybí, by rád nahradil vychovatelem jako mužským elementem, kterých je v těchto pracovních pozicích pedagogických pracovníků málo. Věk těchto zaměstnanců by podle jeho slov měl být spíše mladší a podle chlapce i sportovně zaměřený. V tomto zařízení mu tak chybí mužský vzor, ke kterému by mohl vzhlížet.

Denní režim, který je nastaven v zařízení, je podle jeho odpovědí dobře nastaven, až na pár drobností, jako je prodloužení večerky při školních dnech (druhý den ráno nechce vstávat do školy), odpovídá jeho potřebám. Činnosti, které děti připravují na život a dokáží je následně i ocenit, jsou vaření, praní, uklízení, občasné žehlení. Jako větší neznámou je pro něj práce s penězi. Kapesné, které dostává každý měsíc a je mu k dispozici na menší drobné nákupy a jeho osobní spotřebu, málokdy stačí, a byl by pro jeho navýšení. K samostatné činnosti by rád přidal větší samostatnost a možnost výběru při nákupech osobního oblečení a možnost většího výběru od jiných prodejců, velmi často, jsou podle jeho slov, děti oblečené do stejného nebo podobného oblečení, díky nákupům ve stejných obchodech. Nedostatečně bere i krátký čas, který jako student může trávit na počítačích, tato doba bývá většinou zaměřena na studium a nezbývá tak moc času na samostatnou práci, pokrytí Wi-Fi sítě je v celém areálu pro děti zakázané a velmi by v tomto případě přivítal změnu. Jeho velkým plusem je, že díky dobré fyzické kondici, navštěvuje zdejší tělovýchovnou jednotu, kam dochází jednou týdně na fotbalový trénink a společně s ostatními dětmi, tak víkendy tráví na zápasech. Bere to jako příjemné zpestření každodenní rutiny dětského domova.

Kasuistika:

Roku 2009 bylo vydáno předběžné opatření, díky kterému se tento chlapec dostal do ústavní výchovy. Jako hlavním důvodem umístění dítěte do ústavní péče, byla neschopnost matky se o chlapce postarat. Již delší dobu matka byla bez zaměstnání, brala pouze sociální dávky, kterými nebyla schopná pokrýt chlapcovi denní potřeby. Otec, má cizí státní příslušnost a o svého nedospělého chlapce nejeví žádný zájem.

Chlapec, který se narodil v roce 2002, je v dětském domově již od samého začátku vydání předběžného opatření. Navštěvuje základní školu, v současné době 9. ročník. Podle vyšetření SPC se jedná o chlapce s rozumovými schopnostmi v pásmu lehké mentální retardace, ve škole je šikovný, samostatný, bystrý. Občas zapomíná diakritická znaménka, zaměňuje i-y, má problémy ve slovních úlohách s pochopením získané informace.

Při výchovných činnostech dětského domova, je chlapec bez větších problémů, do všech činností skupiny se zapojuje, je ochotný, pracovitý. Navštěvuje zdejší tělovýchovnou jednotu, kam dochází na tréninky fotbalu, zde si získal mnoho kamarádů, se kterými tráví čas na fotbalových trénincích.

Přede dvěma roky, se náhle zvedl zájem ze strany matky o nezletilého syna. Velmi časté telefonické hovory, které matka se synem vedli, byly brány jako dobrý krok. Občasné víkendy, které díky propustce O. Š. trávil u matky, mu jenom prospěly. Nejbližší letní prázdniny již trávil jedinec u své matky a podle správných odhadů, zákonný zástupce požádal o zrušení ústavní výchovy. Soud tak neměl nejmenší problém zrušení odmítnout a chlapec se tak ocitl u matky. Po zhruba 3 měsících pobytu chlapce u matky, sama podala návrh na opětovné nařízení ústavní výchovy. Jako důvod udala zhoršené chování nezletilého, lhaní, drobné krádeže. Kolizní pracovník k návrhu přidal, že matka není schopna plně uspokojit veškeré potřeby nezletilého. Prostředí, ve kterém matka s chlapcem žije, není nejpříznivější pro jeho správný vývoj. S přechodem na novou školu došlo ke zhoršení školních výsledků. Sám nezletilý připustil, že není spokojen se životem na ubytovně, kde s matkou bydlí, volná odpoledne tak tráví na sídlištích, drobné krádeže přiznal a byl s budoucím osudem velmi smířený.

Díky jeho přání, se dostal zpět do zařízení, ze kterého před nedávnem odešel, ví, že tam má kamarády, zná zdejší prostředí.

V současné době si vybírá učební obor, na který v nejbližší době nastoupí, jeho zájem o matku zcela ochladl, i díky slibům, kterým nebyla schopna dostát.

2.1.2. Rozhovor - F. V.

Dívka, které bude začátkem kalendářního roku 17 let, je z mých vybraných jedinců v dětském domově nejkratší dobu. Do dětského domova přišla se starší sestrou, která po krátké době přešla do výchovného ústavu. Díky lepšímu rodinnému zázemí s častými návštěvami doma, na celý pobyt v ústavu nahlíží jako na nutné zlo, které je potřeba pouze přetrpět, do žádné s činností se tak nezapojuje úplně. Možnost vybrat si mezi pohlavím pedagogického pracovníka dává přednost ženě, spíše by ji chtěla brát jako kamarádku, než jako autoritu. Její povaha je velmi komplikovaná, má občasné stavy, kdy si osoby snaží podmanit, velmi ráda si povídá, strhává pozornost jen na svou osobu a je v tomto směru velmi sobecká. To, že se v dětském domově učí vařit, bere jako velké plus, pomáhá pak následně doma matce. Má velké problémy ve škole, kam chodí od letošního školního roku, učení je pro ni těžké a podle jejich slov nemá nikdo v zařízení tolik volného času, aby se jí věnoval dostatečnou dobu a probral s ní dané učivo. Jako velký problém vidí v zařazení, že je zařazena mezi malé děti, se kterými by alespoň trochu měla pomáhat, ale chybí jí trpělivost i ochota. Denní režim tak, jak je nastaven v zařízení ve kterém je nyní umístěna, je podle jejich odpovědí v pořádku, sama si nedokáže svůj volný čas naplánovat, proto má raději celý den „nalinkovaný“. Velmi často využívá volných vycházek, na které chodí sama, nesnaží si najít kamarádku ani v dětském domově ani ve škole. Inklinuje spíše k pedagogickým pracovníkům, které by nejraději měla pouze pro sebe.

Kasuistika:

Obě sestry do našeho zařízení přišly 29. dubna 2012, na obě dívky bylo vydáno předběžné opáření a na nezbytně dlouhou dobu byly umístěny do dětského domova. Rok narození u děvčat byl 2000 a 1998, hlavním důvodem předběžné péče bylo velmi špatné a nevyhovující podmínky, ve kterých žili, obě děvčata nenavštěvovala základní školu, měly vážné výchovné problémy a matka je přestala zvládat. Sama tak o jejich umístění do ústavní výchovy požádala.

Sestry na sobě byly velmi vázané, neustále chodily pohromadě, jedna bez druhé nikam neodešly. V této kazuistice se budu zabývat spíše mladší dívkou F., starší z dívek byla po psychických problémech umístěna do psychiatrické léčebny a poté putovala do výchovného ústavu, odkud utekla, v den jejich 18 narozenin byla na útěku.

Mladší z dívek navštěvovala základní školu, ale po neustálých absencích, značných výkyvech nálad, nepozornosti ve škole, prospěchem patřila k podprůměru, matka její přípravu na vyučování vůbec nezvládala.

Příchodem do dětského diagnostického ústavu se její chování trochu zlepšilo, tím že byl někdo, kdo na ni dohlížel. F. stojí o kontakt a ráda na sebe poutá pozornost hlukem. V dětském domově, kde ze začátku byla se sestrou, se neprojevovala skoro vůbec, byly se sestrou „jedno tělo“, navzájem na sebe dohlížely a měly velmi úzký vztah. Odchodem starší sestry se F. osamostatnila, začala si hledat v dětském domově kamarádky, začala se zapojovat do všech činností skupiny, ve které byla umístěna. Velmi častý měla telefonický kontakt s matkou, po počátečních návštěvách začala jezdit na víkendy domů. Především to jí v začátcích ústavního pobytu velmi pomohlo, byla u ní vidět vazba na svou rodinu, všechno se snažila podřídit tomu, aby za matkou mohla jezdit.

V současné době navštěvuje učební obor cukrář v nedalekém středním odborném učilišti, do kterého dojíždí z dětského domova. Její snaha vyučit se a vrátit se domů je velmi urputná a snaží se jít za tímto cílem. Její příprava na život tomu také odpovídá, snaží se v ústavní výchově naučit co nejvíce věcí, které jí pomohou se lépe začlenit do společnosti a její návrat k její rodině vidí jako dobrý základ.

2.1.3. Rozhovor - K. Č.

Rozhovor, který jsem vedla, byl s dívkou, které je 17 let. Ze všech jedinců, které jsem oslovila, je v zařízení již od raného dětství spolu se svými sourozenci. Styk s rodiči udržuje jen proto, že musí, dobu, kterou tráví u rodičů, bývá pouze o letních prázdninách, podle jejich slov k nim jezdí pouze nerada, ví, že celé prázdniny bude mít dostatek volného času, se kterým neumí naložit. Telefonické kontakty, které s rodinnými příslušníky udržuje, jsou opravdu jen občasné. Z pobytů od rodičů se každoročně vrací o pár kilo lehčí a sama přiznává, že to vždy nebývá bez problémů. V roli vychovatele není vybíravá, žena nebo muž, mladší nebo starší, je schopná si zvyknout na oba protipóly. Velmi ráda vaří a stará se o prostředí, ve které žije, proto by velmi ráda upravila denní režim tak, aby se těmito činnostem mohla věnovat větší část dne, z rozhovoru vyplynulo, že její naučené dovednosti ke kterým je vedená v dětském domově, využije v další etapě svého života. Ráda objevuje nové věci, snaží se obměňovat jídelníček, velmi ráda peče a na chválu reaguje novými a těžšími recepty.

Mezi její oblíbené činnosti patří poslech hudby a tanec, volné vycházky a dostatečně využívá volného času k opuštění dětského domova alespoň na chvíli. Navštěvuje učební obor v nedalekém městě a stejně jako dívka z 2 rozhovoru, je podle jejich slov učení velmi těžké, učivo nezvládá a proto ho odbývá a neřeší, velmi jí baví praxe. Našla si kamarádky

mezi ostatními dívkami ve škole a snaží se jim dorovnat oblečením, ale bohužel je to z tohoto hlediska velmi těžké. Je pro ni stále obtížné pracovat s penězi, které dostává jako kapesné, se svojí mentalitou a pomalým myšlením má problémy si spočítat co všechno si může za daný obnos koupit. Neumí si naplánovat jak celou částku rozložit na celý měsíc, není zvyklá pracovat s finanční hotovostí.

2.1.4. Rozhovor – M. P.

Chlapec, který navštěvuje základní školu v nedalekém městě, je v dětském domově poměrně krátkou dobu spolu se svými 5 sourozenci. Je hodně sportovně nadaný a využívá svého volného času s ostatními kamarády ze základní školy, se kterými sportuje a dojíždí na fotbalové turnaje. Díky bezproblémovému chování je mezi ostatní chlapci oblíbený a moc dobře si to uvědomuje. Jako svého vychovatele vidí toho, kdo bude jen trochu lidský, a nechá se s ním mluvit a nezáleží mu na pohlaví ani věku. Je schopný vyjít s každou autoritou, ale očekává od něj kamarádství, částečně i soukromí. Každodenní povinnosti, které plní, jsou pro něho bezproblémové, vaření, úklidy zvládá bez problémů. Zvýšení finančního limitu, který je předem určen by bral jako velké plus, díky samostatnosti a rozumové schopnosti, nemá problém si finance spočítat a následně s nimi pracovat. Denní režim by upravil tak, aby co nejvíce času mohl trávit na čerstvém vzduchu, nevádí mu ani teplo ani zima, spíše chce mít pocit volnosti, proto by byl rád celý den mimo uzavřený prostor. Jako velkým problémem vidí nedostatečnou, nebo spíše žádnou Wi-Fi síť, což vidí jako největší problém, která odlišuje jeho od chlapců ve škole. V dětském domově nemá tolik možností dostat se k počítači, jen tak si zahrát hry, které hrají jeho vrstevníci z běžných rodin, to je věc kterou by změnil, upravil, přidal. S rodiči je chlapec v telefonickém kontaktu skoro každý týden, prodloužené víkendy, prázdniny, vánoce, tráví se svými sourozenci doma a návrat zpět do zařízení bere jako nutné zlo.

2.2. Absolventi dětských domovů

Mladé dospělé, které jsem oslovila pro svoje dotazníkové šetření, jsem při jejich pobytu v dětském domově provázela jejich životem. Některé jsem dokonce měla ve své výchovné skupině a stále s nimi udržuji velmi úzký vztah. Návštěvy nebo telefonní kontakty, které mezi mnou a některými z nich probíhají, bývají plné emocí.

2.2.1. Mladí dospělí a rodinné zázemí

Výběr, kterým jsem se řídila pro položení otázek k vypracování dotazníkového šetření, byl cíleně zaměřený na jedince, kteří v ústavní výchově žili několik let. Snažila jsem se oslovit ty mladé dospělé, jejichž následný život nesměroval jasným směrem. Moje rozmluvy byly zaměřené na ty, kteří bydlí u svých příbuzných či rodičů, žijící samostatný život plný změn, nebo se jejich odchodem z dětského domova změnil pouze název a umístění. Někteří jedinci nevyhledávají svoje příbuzné, jsou rádi, že mají střechu nad hlavou a jsou samostatní.

Všichni dotazovaní mladí lidé, kteří mi poskytli, pro mne, tak důležité informace uvedli, že jejich současný život jim přináší uspokojení.

2.2.2. Rozhovor - D. Č.

Dívka, se kterou jsem navázala kontakt, žije v chráněném bydlení již 3 rokem. Kvůli jejímu špatnému rodinnému zázemí neměla moc velký výběr z míst, kam se může uchýlit. Díky včasnému zájmu sociální pracovnice ze zařízení, kde byla jako dítě umístěná, měla s velkým časovým předstihem chráněné bydlení zařízené. Velkým plusem bylo správné umístění bydlení, které je necelých 20 km od stávajícího dětského domova. Dnes již dospělá žena, tak neztrácí kontakt se svými „tetami“, se kterými se i nadále vídá a velmi ráda je několikrát do roka navštěvuje. Velkou část svého dětství má spojené s dětským domovem, je tak pro ni velmi důležité nezpřetrhat kontakty s osobami, se kterými tam dlouhou dobu žila. Kontakt se svými biologickými rodiči nemá a nesnaží se ho ani navázat.

Mladá žena, s lehkým až středním mentálním postižením, která ukončila ústavní výchovu, byla umístěna do chráněného bydlení, které se nachází v nedaleké blízkosti dětského domova. Úplně se neodstříhla od života, který žila před odchodem z ústavní výchovy, občasné návštěvy, kterými se připomíná zaměstnancům, jsou velmi příjemným zpestřením nejen jejího jednotvárného života v chráněném bydlení. Snaží se být v kontaktu s oblíbenými tetami, nejen díky sociálním sítím, ale ráda se také ohlásí na návštěvu.

Její život po odchodu z ústavní péče tak nabral směr dospělosti a samostatnosti. Ubytování v chráněném bydlení je pro dívku tohoto postižení nejvhodnější, je pod neustálou kontrolou dospělé osoby a ta dohlídí na to, aby docházela do svého pracoviště a stará se o její finanční i sociální jistoty.

Prostředí chráněného bydlení, ve kterém nyní žije, je oproti dětskému domovu naplněné dostatečným volným časem, kdy se věnuje sama sobě, kdykoli může kamkoli odejít, samozřejmě i zde musí oznámit čas návratu, ale pocit volnosti u ní i tak přetrvává. Podle

jejich slov byla na pobyt zde připravená, činnosti, které zde vykonává, jsou pod dohledem pracovnice, peníze které jí pomáhá spravovat její skupinová vedoucí, používá na věci, které opravdu potřebuje, nemá pojem o velké hodnotě peněz a proto je moc ráda za jakoukoli pomoc ohledně této věci. Chráněné bydlení, ve kterém je žena ubytovaná, je umístěno ve větším domě, jedinci jsou zde ubytováni po dvou od stejného pohlaví, ke své vlastní potřebě mají bytovou jednotku, ke které patří ložnice, obývací, koupelna, kuchyň je společná pro více lidí. Oproti dětskému domovu jí vyhovuje větší samostatnost, její spolubydlící je spíše samotářská a společnost tak moc nevyhledává. Největším přínosem pro její pobyt zde je, společnost psa, ke kterému navázala velmi úzký vztah a je tak jejím velkým kamarádem, se kterým chodí na procházky a má tak pocit blízké osoby.

Největší část svého života žila v dětském domově a přechod do nové části samostatného života, byl pro ni těžký v tom smyslu, že dokud byla umístěna v ústavní péči, některé věci byly zakázané, neměla proto moc možností. S novým životem po dětském domově u ní nastal i stav, kdy má daleko více možností, příležitostí a snaží se všeho využít. Jakou novou věc bere zaměstnání, které patří k chráněnému bydlení a je jeho součástí. Společně s ostatními klienty dojíždí do nedalekého města, kde pracuje ve zdejší dílně. Vyrábějí výrobky ze dřeva, textilu, korálků a za odvedenou práci dostávají odpovídající finanční ohodnocení, které pokryje jejich měsíční potřeby. Určitý, i když trochu volnější denní režim oproti dětskému domovu musí tak dodržovat i zde. Je to její jistota, že život má nalinkovaný, nemusí řešit žádné, pro ni tak v některých okamžicích důležité rozhodnutí.

Kasuistika:

Dívka s datem narození 1996, byla do diagnostického ústavu přijata 30.9 2008 z důvodu nevhodných podmínek pro výchovu a byla zde umístěna se dvěma sestrami. Hlavním důvodem umístění byla nezajištěná výchova ze strany matky a situace, kdy se o ni a sestry nemohou postarat ani prarodiče, kteří při aktuální absenci matky částečně výchovu zajišťovali.

Po příchodu do dětského domova 3.11 2008 byla D. velmi ustrašená, ale do kolektivu ostatních dětí se začlenila velmi dobře, snažila se spolupracovat. Režimovým prvkům se postupně přizpůsobila, je však velmi hlučná a proto také nepřehlédnutelná.

Podle vyšetření ze speciálně pedagogického centra je dívka v pásmu lehké mentální retardace a středně těžkého mentálního postižení. Byla zařazena do režimu speciálního vzdělávání v základní škole speciální, doplněné o individuální vzdělávací plán.

V kolektivu dětského domova byla mladá dívka nekonfliktní, požadavky ze strany dospělých vykonávala bez problémů a protestů, velmi často ale požadovanému nerozumí, požadavek je nutné opakovat. S náročnými situacemi se vyrovnává trucováním, křikem,

pláčem a velmi často se stahovala do sebe. Velmi hádavá povaha není ve skupině ostatních dívek moc oblíbená, spíše vyhledávala dospělé osoby, kterým se vnucovala žalováním, snažila se zavděčit a přitom na sebe nevhodně poutala pozornost.

Vzdělávání je vzhledem k výrazněji sníženému IQ poněkud obtížnější, velmi špatně se soustředí, nedokáže samostatně pracovat, stále vyžaduje pozornost učitele.

Mladá slečna je velmi pracovitá, snaživá, úklidy v jejím okolí pro ní nejsou problémem, je pečlivá a dokáže u této práce setrvat poměrně dlouhou dobu. Manuálně již je méně zručná, ale svou snahou pokouší učit se nové věci. Je velmi důležité neustále dívku kontrolovat, aby vyžadovaná práce byla správně vykonaná. Úroveň hygienických návyků je velmi nízká, pravidelné hygieně se naučila až po příchodu do dětského domova.

Během pobytu v dětském domově byla v pravidelném telefonickém kontaktu s matkou, v pozdější době se tyto kontakty zcela přetrhali, především ze strany dívky, které byly neustále slibovány návštěvy, nebo častější telefonní kontakty. Před odchodem z ústavní výchovy odmítala přijmout hovory s matkou, nechtěla o ní vůbec mluvit.

2.2.3. Rozhovor - M. B.

V současné době již mladý muž, žije v chráněném bydlení prvním rokem. Jeho pobyt byl v dětském domově prodloužen ze zdravotních důvodů, které přetrvávají i v současné době. Jeho mentální retardace je oproti výše uvedeným dětem na nejnižší úrovni, proto jeho umístění do prostředí, kde někoho bude znát z pobytu z dětského domova, bylo velkým plusem. I díky jeho vrozené obličejové vadě, má problémy se seznamováním, je velmi uzavřený k ostatním cizím lidem, má problémy v navazování kontaktů. Věděl, do jakého prostředí jde, co ho čeká, několikrát byl v chráněném bydlení na prodloužené víkendové návštěvě. Přejít z jednoho zařízení do druhého byl pro něho o to lehčí, z návštěv znal všechny zaměstnance chráněného bydlení a jeho stěhování proběhlo bez sebemenších problémů. Sliby občasných návštěv v dětském domově přispěli k hladkému přechodu mezi oběma zařízeními.

Ubytován je společně s jiným klientem, sice staršího věku, ale podle odpovědí, mu způsob tohoto bydlení vyhovuje, je rád, že má někoho, kdo ho trochu vede a pomáhá, když pomoc potřebuje. Velmi uvítal ubytování pouze s jedním spolubydlícím, je spíše samotářský a ostatní ubytované moc nevyhledává. V dětském domově se jeho příprava na odchod směřovala spíše na samoobslužné dovednosti v hygieně, úklidu a k samostatnosti při

základních činnostech, které bylo potřeba neustále prohlubovat. Ze svého pobytu u rodiny tyto dovednosti neměl zažité a nebral je tak jako součástí svého života.

O finanční stránce svého života nemá bohužel žádnou představu, díky pracovníkům, kteří na klienty dohlíží, dostává drobné kapesné, které použije z větší části na sladkosti, pouze pod jejich vedením si šetří peníze na oblečení a jiné potřeby spojené se životem. Vaření, ke kterému přistupoval v dětském domově velmi kladně, plnil vždy pod dohledem dospělé osoby, nebyl schopen samostatné práce, která by vedla k nějakému výsledku a tak k této činnosti přistupuje i zde. Při našem rozhovoru stále mluvil o matce, která je bezdomovec, občasné telefonáty, které mezi nimi probíhají, dávají mladému muži velkou naději. Není stále schopen pochopit, že jeho bydlení s matkou, která nemá trvalé bydliště, by nemělo žádnou budoucnost.

Sice je krátká doba na vyhodnocení jeho současné situace, ale podle svého vyjádření je zde spokojen, občasné návštěvy, kdy ho jeho „tety“, na které byl zvyklý v dětském domově, navštíví, bere jako velké zpestření svého tak jednotvárného života.

2.2.4. Rozhovor - K. Č.

Rozhovor, který jsem vedla s touto mladou ženou, které jej již 23 let, byl pro mne velkým překvapením. V dětském domově trávila velkou část svého života, a nebyla jsem si jistá, zda v samostatném životě obstojí. Po odchodu z ústavní péče se nastěhovala k chovanci, který také dětský domov opouštěl a bylo tak pro ni o něco lehčí tento přechod zvládnout. Sice se měla po svém odchodu vrátit ke své rodině, ale mladá žena raději přistoupila k jistotě, která se jí v souvislosti s budoucím bydlením naskytl. Začali spolu se svým kamarádem bydlet na ubytovně, měla tak jistotu, kterou u svých rodičů neměla. Jako jedna z mála dětí se vyučila zahradnicí a díky výučnímu listu také lépe sehnala práci a mohla tak bydlení platit. Sice velmi často střídala svá zaměstnání, ale naučila se tak týdenní činnost, která k zaměstnání patří.

Její největším problémem ze začátku byla návštěva úřadů a vyplňování tiskopisů. Chápání věcí spojených s administrativou bylo pomalé a některé pracovnice jednaly nevhodným způsobem. Až postupem času, se naučila hospodařit s finanční hotovostí, se kterou musí vystačit na celý měsíc, jako největší problém viděla v zařízení svého pokoje na ubytovně. V začátku neměla moc financí a jen postupem času si svůj domov zařizovala. Vaření, uklízení a celkově samostatné bydlení, nebyl pro mladou ženu problém, již v dětském domově k těmto činnostem přistupovala kladně.

Jako velké plus vidí spolubydlení na ubytovně s rodinou svého spolubydlícího, při problémech tak může někoho oslovit, o kom ví, že jí bude v nelehké situaci pomáhat. V současné době, má mladá žena 3 měsíční miminko, o které se učí starat, našla si chlapce, o kterého se může opřít, jeho matka jim pomáhá při činnostech, o kterých mladá žena nemá ani ponětí. Situaci, která nastala, si mladá maminka moc chválí, je v současné době moc spokojená. Se svou rodinou kontakty neudrží, pouze s bratrem, který je ještě v ústavní péči a podle jejich slov, počítá s tím, že až sourozenci skončí ústavní péči, nastěhuje se k sestře a bude mu pomáhat ve startu do nového života.

2.2.5. Rozhovor - M. Ž.

Další rozhovor, který jsem vedla s mladým dospělým, byl plný překvapení. Již v ústavní péči, kde čas trávil se svým mladším bratrem, byl tento chlapec velmi přátelský, kamarádský a oproti ostatním dětem tak jiný, vospělý.

Po ukončení ústavní péče, jeho cesty vedli domů k rodičům na ubytovnu, kde v začátcích bydlel i se svou kamarádkou. Ta ukončila ústavní výchovu ve stejném období jako M., aby tak jejich společný vstup do budoucího života byl o to jednodušší. Během jednoho roku se toho u něj hodně změnilo. Celkově se osamostatnil, odstěhoval se do hlavního města, kam ho vedla větší šance na získání zaměstnání. Během jednoho roku, který u rodiny trávil, se naučil samostatnému životu, alespoň trochu se naučil samostatně rozhodovat a určit co je pro něj důležité. Nikdy neměl problém se zručností, získání lepší práce tak byla jen dalším kladným vstupem do tohoto města. Vyučil se kuchařem, ale jeho představy o práci byly trochu jiné, v současné době pracuje jako skladník a je na této pozici spokojený, jako největší problém viděl při osobních pohovorech při získání zaměstnání, kdy barva pleti nabourávala jeho plány.

V jeho případě při jednání s úřady díky své výřečnosti neměl problém, spíše se rychle učil využít všech možných dostupných informací. S rodiči, od kterých odešel po krátkém bydlení, není v častém kontaktu. Ve svém dosavadním životě je spokojený, „přičichl“ k velkoměstu, vidí zde mnohem větší možnosti než na menším městě, na návštěvy k rodině nejezdí a ani návštěvu neplánuje. Jeho návštěvu u rodiny vidí jako problém díky své homosexuální orientaci, kterou by tam musel skrývat, což anonymita velkého města přece jenom umožňuje. V současné době je spokojený tam kde je, bydlení i zaměstnání mu vyhovuje a změnu zatím neplánuje. Bydlí s přítelem na ubytovně, bez bližší přítomnosti někoho z rodiny, která by mu do života mluvila, ovlivňovala ho.

2.2.6. Rozhovor - J. Ž.

Chlapec, který učební obor zedník vystudoval a výuční list získal docela nedávno, se po opuštění ústavní výchovy měl kam vrátit. Jeho rodina, která s ním byla v kontaktu během celého pobytu v dětském domově, ho přijala zpět s otevřenou náručí. Bydlení tak měl zajištěné a pro něho byla velká výzva vrátit se zpět a získat dobrou práci, aby své rodině pomohl finančně. Rodina bydlí na ubytovně, kde matka chlapce dělá správkyni, nebyl tak problém zajistit synovi samostatnou bytovou jednotku, do které se mohl po svém příchodu nastěhovat. Má tak pocit samostatnosti, ale zároveň i dostatečného dozoru ze strany starších rodinných příslušníků.

Mladý dospělý jedinec má velké štěstí, že mezi jeho rodinné příslušníky patří i majitel malé stavební firmy, měl tak okamžitou možnost zaměstnání a získání praxe, která je v tomto oboru velmi důležitá. Největší problémy ze začátku své samostatnosti viděl ve financích, se kterými neuměl moc dobře hospodařit a správně s nimi nakládat. Byl schopen celou svou měsíční výplatu během jednoho týdne utratit, aniž by si nechal nějakou hotovost na zbytek měsíce. V těchto věcech mu pomohla rodina, která i nadále dohlíží a učí ho, jak správně se získanými penězi nakládat. Na první návštěvu na úradech mladého chlapce doprovázela matka, která mu v těchto věcech dostatečně pomohla a on jako syn to náležitě ocenil. Díky činnostem, které se v dětském domově naučil, jako je vaření nebo uklízení, bylo jeho samostatné bydlení o malinko lehčí.

2.3. Závěr praktické části

Oslovení dětí a mladých dospělých, a získání pro mne cenných informací, bylo z obou stran velmi přínosné.

Oslovené děti, se kterými jsem vedla rozhovory, byly velmi vstřícné. Z jejich celkového rozpoložení bylo vidět, že všichni dotázaní si velmi rádi popovídají o svých problémech, rodičích, prostředí, ve kterém jsou umístění. Jedinci, navštěvující své rodiny alespoň občas, vidí umístění v ústavní výchově jako dočasné. Uvědomují si, že po opuštění dětského domova, mají kam jít, a jejich začlenění proběhne bez větších problémů. Zázemí, které jim poskytne rodina, je pro ně velmi důležité a provede je všemi úskalími spojené se začleněním jednotlivce do společnosti. Naopak ti jedinci, kteří nemají jistotu v možném návratu ke své rodině, se snaží v ústavní výchově naučit co nejvíce činností spojených se samoobslužnými dovednostmi.

S částí mladých dospělých jedinců, které jsem oslovila pro tuto bakalářskou práci, jsem i nadále v neustálém kontaktu. Naše vztahy se i po opuštění dětského domova nepřetrhali, a proto je jejich spolupráce se mnou jen pokračováním dobrých vztahů. Oproti tomu kontaktování zbylých dospělých, kteří bydlí samostatně a ve větší vzdálenosti, mělo menší problémy. Z rozhovorů s těmito lidmi jsem došla k závěru, podle jejich slov, že jsou ve svém dosavadním životě spokojeni. Jejich začlenění spojené s osamostatněním proběhlo bez větších problémů. Jako největší problém podle jejich slov viděli všichni oslovení v komunikaci s úřady a úkony spojené s financemi. Verbální komunikace byla pro ně velkým problémem, se kterým se v novém prostředí potýkali. Díky rodině, se kterou jsou někteří z nich v blízkém kontaktu, proběhl jejich přechod více méně v pořádku. Jedinci, jejichž umístění se v rámci chráněného bydlení podařilo, vidí úspěch svého osamostatnění především v pomoci od sociálních pracovníků. Vedou je úskalími úřadů a pomáhají ve vyplňování potřebných dokumentů, které jsou spojené se samostatným životem.

3. Závěr

Zobecnění praktické části mojí práce dokazuje, že organizace a zaměření zařízení pro výchovu mládeže s výchovnými nebo jinými defekty (např. mentální retardace), je nastaven správně s určitými výhradami. Chovanci i absolventi jednotlivých zařízení nemají problém přijmout podmínky nastavené ve výchovných ústavech. Mnohým tyto podmínky vyhovují více, než neuspořádané rodinné prostředí, ze kterého převážně přišli. Přestože si mnozí uchovávají citový vztah na rodiče a sourozence, nedělá jim problém vytvořit si citový vztah k vychovatelům, „tetám“ a dalším zaměstnancům v ústavní výchově, který někdy trvá i po přechodu do normálního života.

Ukazuje se, že samostatným závažným problémem u všech chovanců i absolventů je jejich finanční a, dá se říct i, administrativní negramotnost. Absence rodinného prostředí má pro některé z nich za následek špatnou orientaci v úředních postupech. Jedním z faktorů také může být dlouhodobý pobyt v prostředí, kdy tyto otázky za ně řeší personál. Velmi jistě k tomu přispívá i skutečnost, že intelektuální schopnosti chovanců jsou v řadě případů snižené. Protože se tento problém vyskytl ve 100% vedených rozhovorů, ukazuje se nutnost zařadit výuku finanční a administrativní gramotnosti přímo do výchovy v ústavní péči.

Z praktické části také vyplývá, že chovanci, až na výjimky, nemají oporu ve své rodině, v době pobytu v zařízení, ani po jeho opuštění. Rozhovory, které jsem vedla s chovanci, kteří již přešli do praktického života, mne přesvědčily o oprávněnosti státem zřizovaných institucí, jako jsou chráněné bydlení a další instituce.

Ukazuje se, že právě z výše uvedených příčin je schopnost těchto osob se o sebe plně postarat více či méně snižena. Naopak se ukázalo, že bývalí chovanci každou takovou pomoc po opuštění ústavní péče velice vděčně přijímají. Ze strany jejich rodiny se pomoci až na vzácné výjimky nedočkají. Není proto důvod měnit něco na systému chráněného bydlení nebo azylových domů.

Jako jeden z hlavních cílů této bakalářské práce jsem si vytyčila, posoudit na základě praktických šetření, zda nastavení výchovné péče a její organizace vyhovuje potřebám dětí. Došla jsem k závěru, že systém je v České republice nastaven správně. Vždy budou rodiny, které se nebudou moci, nebo umět o dítě postarat a umístění v institucích jako je dětský domov pro ně tak může být jediným možným řešením. Ústavní výchova proto v určitých věcech zastupuje rodinu a připravuje tak dítě na samostatný život.

Posuny v dané oblasti do budoucna je možno vidět v ústavní výchově jako takové. Skupiny, které jsou v dětských domovech, čítají 8 dětí, které mají velmi často problémové

chování. Práce s těmito jedinci tak bývá velmi náročná a propojení činností, které jsou určeny pro jasný věkový konkrétní cíl, bývá velmi náročné. Z mého pohledu by proto bylo přínosnější přizpůsobit skupiny dětí v ústavní výchově menšímu počtu jedinců. Tato skupina by tak měla lepší možnosti v zapojení všech činností, které je připraví do života.

Příprava na přechod z ústavní výchovy do běžného života je velmi důležitá pro budoucí život. Proto vidím jako nedostatečné jejich znalosti, zaměřené na finanční a administrativní gramotnost. Zapojení výuky problémových znalostí do běžných denních činností je velmi důležité. Propojení znalostí, které se děti učí ve škole a propojení znalostí ve výchově, by měly být pro jedince možným fixováním dané činnosti. U dětí by tak došlo k propojení praktické a teoretické části a jejich naučené dovednosti by měly možnost větší samozřejmosti.

Podle prací, které jsem pečlivě prostudovala, vyšlo najevo, že závěry těchto prací jsou si v některých částech podobné. Jedná se zejména o to, že současné nastavení ústavní výchovy není optimální. Příprava na samostatný život by měl být v jejím základu intenzivnější, důslednější a praktičtější.

Autoři některých prací sice pochybují o optimální struktuře ústavní výchovy, ale tato bakalářská práce dochází k závěru, že struktura, tak jak je v současné době nastavena, může být za určitých podmínek zachována. Možné úpravy ve výchovné činnosti, které se více zaměří na finanční a administrativní gramotnost dětí, by mohly pomoci k lehčímu přechodu jedinců z ústavní výchovy do běžného života.

Literatura

BENDL, Stanislav. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003. Pedagogika (ISV). ISBN 80-86642-08-9.

BUBLEOVÁ, Věduna, Alena VÁVROVÁ, Lucie VRÁNOVÁ a Jana FRANTÍKOVÁ. *Základní informace o náhradní rodinné péči*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-01-2.

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-686-5.

HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 7. Přeložila Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0534-0.

HRDLIČKOVÁ, Vlasta a Jiřina PÁVKOVÁ. *Výchovně vzdělávací práce v dětských domovech*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Metodické příručky (SPN).

JŮZL, Miloslav. *Penitenciaristika a penologie*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2012. ISBN 978-80-87182-24-6.

LANGMEIER, Josef a Zdeněk MATĚJČEK. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978802461983.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. Rádcí pro rodiče a vychovatele.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-7178-637-3.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.

Občanské sdružení, *Děti našeho světa, život venku*, Praha 2005

PACNEROVÁ, Helena. *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. ISBN 978-80-7481-138-8.

PTÁČEK, R. 2006. *Poruchy chování v dětském věku*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. 24 s. ISBN 80-86991-81-4.

PTÁČEK, R. a kol. 2011. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. 56 s. ISBN 978-80-7421-040-2.

RADVANOVÁ, Senta, Jarmila KOLUCHOVÁ a Jiří DUNOVSKÝ. *Výchova dětí v náhradní rodinné péči*. Praha: SPN, 1980. Knihy pro rodiče (SPN).

ŠKOVIERA, Albin. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

VOCILKA, Miroslav. *Dětské domovy v České republice: (charakteristika jednotlivých dětských domovů)*. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-6-2.

VOJTOVÁ, V. 2010. Otázky intervence u dětí v DD – v riziku poruch chování. In Bulletin č. 69. Přehled jednání výboru Federace dětských domovů ČR, [online]. Přerov, 2010 [citované 2016-03-17], 45 s. Dostupné na internetu: < www.fddcr.cz/node/163>.

VOTRUBA, Svatopluk. *Dětský domov - záchrana i prokletí*. Třebíč: Akcent, 2011. ISBN 978-80-7268-814-2.

Přílohy

Příloha 1: Otázky pro děti, které ještě v dětském domově žijí

1. Kdo je pro tebe bližší? Muž, nebo žena?
2. Jakou roli hraje věk vychovatele?
3. Jak by jsi upravil/a denní režim, zda ti vyhovuje, změnil/a by jsi něco?
4. Co jsi se v dětském domově naučil/a, co si myslíš, že použiješ v reálném životě?
5. Co by jsi v dětském domově dělal/a samostatně?
6. Jaký je rozdíl mezi pobytem ve škole a v areálu dětského domova?
7. Jaký máš vztah s rodinou?

Příloha 2: Otázky pro jedince, kteří žijí mimo ústavní výchovu

1. Pozoruješ rozdíl mezi prostředím? Co je nového?
2. V čem si myslíš, že jsi byl/a připravený/á?
3. Co ti dělá největší problémy, na co jsi se měl/a víc připravit?
4. Jsi motivovaný/á návratem k rodině?
5. Jsi samostatný/á, nebo ti vyhovuje žít ve větší komunitě?
6. Vyhovuje ti způsob tohoto žití?
7. Jaký byl konkrétní přechod z dětského domova, co byl problém?
8. Udržuješ styky s rodinou, proč ano, proč, ne.